
Глава 2. ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ: ТИПИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Ключові слова:

- структура експертизи
- одноосібні та комісійні експертизи
- первинні та вторинні експертизи
- комплексні експертизи

2.1. Типи експертиз за структурно-змістовими характеристиками

У сучасній юриспруденції існують різні підходи до класифікації експертиз, що вмотивовано динамікою правової системи, інтеграцією України в європейський простір і, як результат, – адаптацією вітчизняного законодавства до особливостей світового (передусім, європейського) права. Згідно з принципами процесуального законодавства України експертами виконуються *первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи*¹⁰⁰.

Також існують класифікації експертиз, пов'язані з термінами виконання, метою та завданнями, структурою та змістовим наповненням, функціональним навантаженням та ін., що залежить від виду експертизи та особливостями законодавчої системи, яка передбачає процесуальні функції документа у правовому полі.

Висновок експерта складається з обов'язковим зазначенням його реквізитів (найменування документа, дати та номера складання висновку), категорії експертизи (додаткова, повторна, комісійна, комплексна), виду експертизи (за галуззю знань) та трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

¹⁰⁰ "Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень" (від 03.11.1998; зі змінами від 20.02.2020) (див. додаток 2)

Зауважимо, що деякі дослідники пропонують авторські класифікації лінгвістичних експертиз:

(1) *лінгвістичні експертизи публічних текстів або інших мовних об'єктів* (тексти масової комунікації в електронних і друкованих медіа, соціальних мережах, на телебаченні і радіо) та *лінгвістичні експертизи текстів документів, які регулюють суспільні відносини* (нормативних, законодавчих, офіційної документації, офіційних листів та ін.)¹⁰¹;

(2) *офіційні експертизи* (виконуються за постановою суду) та *ініціативні експертизи* (виконуються за вимогою будь-яких зацікавлених фізичних і юридичних осіб) – за формальним параметром; *лінгвістична експертиза слова, лінгвістична експертиза словосполучення, лінгвістична експертиза речення, лінгвістична експертиза тексту (чи дискурсу)* – за обсягом поданого матеріалу; *комісійні експертизи* (виконуються декількома експертами) і *некомісійні експертизи* – за кількістю експертів¹⁰²;

(3) *лінгвістична експертиза, яка проводиться на замовлення; лінгвістична експертиза, яка проводиться з метою наукового дослідження; лінгвістична експертиза, яка проводиться відповідно до довільних цілей* – класифікація за метою проведення та *експертиза виголошеної промови; експертиза письмового тексту; вербально-візуальна експертиза* – класифікація за об'єктом лінгвістичних експертиз¹⁰³.

Деякі дослідники наголошують на вивченні і статусі особливих типів лінгвістичних експертиз – політичних та правових документів (В. Широков), усного та письмового мовлення (Ю. Прадід), законодавчих текстів (Н. Артикуца), нормативно-правових актів (Ю. Бугайко), соціальних мереж (Л. Компанцева) та ін.

Логічними видаються такі принципи класифікації лінгвістичних експертиз:

(1) структурно-змістовий, побудований на формальних і типологічних характеристиках експертизи (*одноосібні / комісійні; первинні / вторинні; однорідні / комплексні*);

(2) функціональний, побудований на юридичних критеріях віднесеності до певної галузі права (*лінгвістичні експертизи у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян; з правового*

¹⁰¹ Ажнюк Л.В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження // Мовознавство. 2016. № 3. С. 3–18.

¹⁰² Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теоретические основания и практика. Москва: Наука, 2007. 592 с.

¹⁰³ Бринева К.И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: [монография] / под редакцией Н. Д. Голева. Барнаул: АлтГПА, 2009. 252 с.

захисту товарного знака; офіційних документів з ідентифікації якості перекладу; у справах про розпалювання міжнаціональної та міжетнічної ворожнечі та ін.);

(3) комунікативний, побудований на віднесеності до стилістично-функціональної сфери комунікації (медійної, наукової, художньої, бізнесової, політичної, дипломатичної, розмовної та ін.).

Водночас законодавчо, як вже зазначалося, лінгвістичну експертизу визначено як підвид криміналістичних експертиз (лінгвістична експертиза усного мовлення та лінгвістична експертиза писемного мовлення, в межах яких виділяють авторознавчу та семантико-текстуальну експертизу).

2.1.1. Одноосібні та комісійні експертизи

За кількістю учасників експертизи можуть виконуватися одним експертом (одноосібні) та двома і більше (комісійні).

Одноосібною є експертиза, яка проводиться одним експертом певної спеціалізації, що виконується у визначені законодавством терміни.

Одноосібні експертизи у судовій практиці зустрічаються набагато частіше, ніж комісійні¹⁰⁴. Однак зауважимо на важливості для лінгвістів-експертів професійної участі в роботі експертного колективу, що дозволяє повною мірою реалізувати **принцип об'єктивності та неупередженості в аналізі**.

Наголосимо, судова практика показує, що текст може бути джерелом доказової інформації, яка необхідна не тільки в межах криміналістичних експертиз, а й під час розгляду цивільно-правових спорів за різними категоріями справ. Відповідно залучаються вузькі спеціалісти-мовознавці для роз'яснення формально-змістової характеристики документів, структури та смислу тексту документа, різних особливостей фрагментів письмової / усної комунікації, фактологічних, стилістичних, граматичних та ін. помилок. Глибина фахової компетенції лінгвіста-експерта часто пояснює зверненість до одноосібного виконання дослідження, якщо йдеться про авторитетність і переконливість аргументації в лінгвістичній експертизі. Не виключається при цьому і можливість додаткової експертизи (див. 2.1.2 нашого видання), що передбачає залучення кількох експертів.

¹⁰⁴ Див. Єдиний державний реєстр судових рішень: <http://reyestr.court.gov.ua/>

Напр., у справі про роз'яснення *мовного ресурсу інтернет-чату*, що дезінформує реципієнтів, важливою буде експертиза спеціаліста з дослідження мови медіа (медіалінгвіста), який пояснив би сутність уживання мовних засобів за особливих функціональних умов – екстра- та інтралінгвальних факторів, що вплинули на процес інтернет-комунікації, жанрової специфіки інтернет-медіа, ситуації та аудиторії інтернет-ресурсу, специфічного використання мовних засобів. Очевидно, що кваліфікований дослідник інтернет-комунікації аргументує більш ґрунтовно висновки з досліджуваного питання.

Або ж інша ситуація з судової практики: у справі про особливості *вживання певної номінації в офіційно-діловій комунікації* до експертизи може залучатися спеціаліст зі стилістики української мови, який ефективно пояснює функціонування і закономірності використання стилістичного ресурсу мови в офіційно-діловому стилі, акцентуючи увагу на динаміці його розвитку в сучасному суспільстві.

Аргументуйте і представте в текстовому варіанті фрагмент можливого висновку лінгвіста-експерта у справі про невідповідність імені у дарчій / заповіті, обґрунтувавши відповіді на питання:

- (1) *Чи є ідентичними імена Микита і Нікіта (Олена і Альона; Ганна і Анна; Наталя і Наталія та ін. аналогічні мовленнєві ситуації) в українській мові для розгляду в судовій практиці?*
- (2) *Чи можна розглядати як мовні аналоги написання прізвищ: Дудар / Дударь; Піскова / Пескова; Корсик / Корсік; Шидловський / Шідловський та ін.?*

Лінгвістично обґрунтуйте свою позицію та поясніть принципи застосування фахової аргументації лінгвіста в судовій практиці.

Водночас законодавством визначено, що в судовій практиці "не повинна віддаватись перевага висновку експертизи лише тому, що вона проведена комісійно, повторно, експертом авторитетної установи або таким, який має більший досвід"¹⁰⁵. Ідеться в такому разі про лінгвістичну доказовість експертизи, її авторитетність, зорієнтованість на неупередженість, об'єктивність, що забезпечить презумпцію невинуватості та врахування всіх можливих юридичних наслідків.

¹⁰⁵ "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" (від 30.05.1997).

Колектив (комісія) експертів може утворюватися органом, що призначив експертизу, або ж особою (керівником експертної групи), яка може або уповноважена залучати вузьких спеціалістів для уточнення аналітичних даних.

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань).

Строк проведення лінгвістичної експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати **90 календарних днів**. При виконанні комісійних експертиз у разі значного завантаження лінгвіста-експерта строк встановлюється за письмовою домовленістю сторін.

Оформлення матеріалів для призначення одноосібної / комісійної експертизи регламентується такими правилами¹⁰⁶:

1 У документі про призначення експертизи (із залученням лінгвіста-експерта для комісійної експертизи) зазначаються її **назва та експертна(і) установа (установи)**, експертам якої (яких) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також **прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані**.

2 Документ про призначення експертизи (за умови залучення лінгвіста-експерта) для проведення експертизи **направляється експерту-виконавцю під особистий підпис отримання** (для комісійних – копії, оригінали документів зберігаються у керівника експертної групи).

3 У вихідному документі зазначаються повні дані експерта (експертів), включаючи освіту з правом вести дослідження. В експертизі обов'язково зазначається, що *Я, експерт _____, обізнана(-ий) із положенням про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта згідно зі статтею 384 Кримінального кодексу України.*

_____ (підпис)

¹⁰⁶ Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень

Обов'язковими реквізитами одноосібної / комісійної експертизи є:

- адресат / адресант з повними офіційними даними сторін;
- вступна частина з юридичними документами, на які спирається експерт / експерти;
- добровільна згода на надання об'єктивного висновку;
- перелік питань до експерта;
- власне дослідна частина з аргументацією та покликанням на фахові джерела;
- висновкова частина з чіткими відповідями на питання.
- додатки (за необхідності)
- підписи сторони (сторін).

Для експертизи такого типу обов'язковим є залучення завірених нотаріально копій фахових документів експерта (експертів) – для спеціалістів, яких немає в Реєстрі атестованих судових експертів.

Для роботи з матеріалами експерту **надаються оригінальні** (чи завірени нотаріально копії) **документів**.

Напишіть вступ до комісійної експертизи, що досліджує порушення мовних прав громадян / -ина: (а) у громадському транспорті; (б) в засобах масової інформації; (в) в закладі харчування. Які юридичні документи будуть основними у Вашому дослідженні? Яка лінгвістична аргументація буде забезпечувати фахове доведення Вашої експертизи?

Якщо призначено керівника (голову) комісії експертів, то він / вона **зобов'язаний / зобов'язана**:

1. Ознайомитися з матеріалами справи, що надійшли, і визначити ступінь складності в її проведенні;
2. Сформулювати склад експертної комісії (якщо вона не обумовлена в документі про призначення експертизи), враховуючи фахову спеціалізацію експертів із певних питань;
3. Забезпечити умови роботи експертної комісії;
4. Взяти участь у роботі експертної комісії і керувати нею;
5. Забезпечити збереження матеріалів справи, які надійшли, речових доказів та інших документів (в оригіналі);
6. За необхідності здійснювати зв'язок із особою, яка призначила експертизу.

Комісійні експертизи можуть бути **двох видів**: із залученням тільки експертів-лінгвістів та з залученням інших спеціалістів.

(1) Напр., для аналізу справи про якість перекладу з іноземної на українську мову залучаються філологи – фахівці з двох мов: української та іноземної. Це допоможе проаналізувати не тільки якість перекладу, а й відповідність оригіналу, стилю автора, аргументувати ряд власне лінгвістичних питань, зокрема правописних. Інша ситуація: за умови виконання лінгвістичної експертизи у **справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі** можуть пояснюватися семантика слів, які аналізуються (семасіолог), входження слова до різних рівнів мови (лексиколог, фразеолог, фонетист, граматист), функціональний потенціал слова, його комунікативна значущість (стиліст), ситуація, яка могла спровокувати мовний конфлікт (лінгвіст-експерт із психо- чи соціолінгвістики) та ін.

(2) Прикладами комісійних лінгвістичних експертиз, до яких долучаються інші спеціалісти, можуть бути спільні висновки експертів **про порушення інтелектуальної власності** (книги, тексти дисертацій, наукові статті, авторські знаки, іміджеві й рекламні кампанії та ін.). Залучення експертів інших галузей знання до комплексного висновку допоможе глибше дослідити поставлене питання: ґрунтовний **аналіз відповідності комунікації функціональним параметрам** тексту здійснюють медіалінгвісти; аргументувати пояснення викривлених відомостей чи **неперевірених фактів у науковій літературі** можуть спеціалісти певних галузей (фізики, хіміки, медики та ін.); з метою **вияву плагіату в тексті дисертації** ефективним є залучення технічних спеціалістів, комп'ютерників, які працюють над формальними параметрами тексту; ґрунтовний **аналіз авторського псевдознака** здійснюють маркетологи, спеціалісти з реклами, дизайнери та ін.

Якщо за результатами проведених досліджень думки експертів збігаються, вони підписують **єдиний висновок**. Експерт, не згодний із висновком іншого експерта / експертів, дає **окремий висновок** із усіх питань або з питань, які викликали розбіжності.

З'ясуйте й аргументуйте, яких спеціалістів можна долучити до справ із вияву (а) академічної недоброчесності на науковому порталі; (б) недоброчесної реклами; (в) наклепу в засобах масової інформації; (г) розпалювання міжконфесійного конфлікту в соцмережах. Наведіть ілюстрації конфліктних текстів до кожної з зазначених груп.

2.1.2. Основні та додаткові експертизи

За обсягом дослідження лінгвістичні експертизи поділяються на *основні* та *додаткові*. Зібраний доказовий матеріал також визначає *основну* і *додаткову* дослідницьку діяльність експерта.

Так, при підготовці мовного матеріалу для лінгвістичної експертизи у *спорі з майнових прав* первинними будуть тексти документів, представлених на розгляд – розторгнення шлюбу, шлюбний контракт (договір), заповіт, документи щодо спільного володіння власністю та ін., а додаткових належать супровідні документи – листи, архівні записи, звернення до органів влади, публікації в масмедіа та ін. Відповідно, лінгвіст-експерт може написати два види експертизи, враховуючи ступінь значимості документів та роботи з їх текстами.

Таким чином, лінгвіст-експерт у виборі типу виконання спеціальної експертизи керується наданим фактичним матеріалом, можливістю оперативності виконання експертизи для розгляду (що окремо визначається як *оперативна* лінгвістична експертиза) та загальністю / локальністю справи, представленої в суді (інколи основну лінгвістичну експертизу називають *невідкладною*).

Основна лінгвістична експертиза стосується повного аналізу досліджуваного питання, вона визначає повноту аналізованого явища та є першою на призначення в судах.

Додаткова лінгвістична експертиза призначається після розгляду висновку первинної експертизи, коли аналіз проводиться для усунення неповноти або неясності висновку, або ж неможливою є особиста присутність експерта в суді.

Висновок **визнається неповним**, якщо експерт дослідив не всі надані йому матеріали чи не дав вичерпних відповідей на поставлені питання. За таких умов може призначатися додаткова експертиза, що роз'яснює висновок, який мав невизначений чи неконкретний характер.

У випадках, коли виникає необхідність провести дослідження нових матеріалів або інших обставин справи, призначається **нова експертиза, яка не є додатковою**.

Саме тому існує додатковий поділ експертиз на *первинну* та *вторинну* (див. 2.1.3 нашого видання).

Розглянемо ситуацію.

Експертам надано для аналізу синхрон тексту про здійснення злочину. У запиті до експертів поставлені питання:

1. Розтлумачте, будь ласка, лексичне значення таких слів та словосполучень: *"належність", "допустимість", "достовірність", "достатність", "очевидна недопустимість", "вагомість наявних доказів", "розумний сумнів", "поза розумним сумнівом"*.

2. Наведіть можливі синоніми до вищезазначених слів та словосполучень.

3. Поясніть, чи є близькими за значеннями до словосполучення *"доказ поза розумним сумнівом"* такі словосполучення: *"надійний доказ", "доказ, на який можна покластися у важливих справах", "цілком вірний доказ", "доказ, в якому ви твердо переконані", "доказ, в якому ви глибоко впевнені"*?

Відповідь експертів в **основній експертизі**, на думку сторін, є обґрунтованою і повною.

У другому зверненні, що виникає в продовженні розгляду справи, сторона обвинувачення звертається за **додатковою експертизою**, поставивши ряд запитань до надісланого раніше синхрону:

1. Розтлумачте значення термінів: *"припущення" та "сумніви"*.

2. Чи можна віднести до "припущень" або (та) "сумнівів" такі слова та словосполучення: *"не виключаю можливості...", "могла настати...", "вірогідно...", схожі на...", "можливо...", "які могли бути...", "може містити...", "ймовірно...", "вважаю за можливе...", "можливо припустити, що...", "приблизно...", "умовно...", "вважаю, що...", "міг бути...", "як правило..."*? Чи є зазначені слова та словосполучення близькими за своїм змістом (синонімами)?

3. Чи можна сказати, що всі вищезазначені слова та словосполучення мають імовірний (вірогідний) характер, а не категоричний?

За таких умов ідеться про дві експертизи в межах однієї справи, яка доповнює одна одну. Відповідно, долучати додаткову експертизу треба, коли:

- в основній експертизі не була повною відповідь на поставлені питання;
- вдруге подається запит для експерта у зв'язку з додатковими слідчими діями;
- недостатніми (чи упередженими) були висновки експерта;
- з'являються у справі нові фактичні матеріали для аналізу лінгвістом-експертом.

*У разі призначення експертизи (залучення лінгвіста-експерта) для проведення додаткової або повторної експертизи **обов'язково надаються висновки попередніх експертиз із усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками та ін.), а також інші матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку.***

У разі необхідності проведення додаткової або повторної експертизи в документі про призначення експертизи (залучення лінгвіста-експерта) **зазначаються мотиви та підстави для її призначення.**

Так, у справі про використання слогана однієї торгової марки як алюзії на іншу (їдеться про слоган "Think Different" – 'думай інакше') експерт проаналізував семантику запропонованих для дослідження мовних одиниць, навівши широкий комунікативний контекст кожної та пов'язавши між собою елементи слогану, що доводять схожість окремих елементів зі слоганом в цілому. Пізніше сторона захисту призначила додаткову лінгвістичну експертизу, **мотивувавши** це відсутністю екстралінгвістичного аналізу, що полягає у глибшому розумінні перспектив функціонування слогану та реальної комунікативної практики щодо світової торгової марки. За таких додаткових питань повторне лінгвістичне дослідження очевидно є необхідним.

Проаналізуйте один із конфліктних текстів *щодо проблем екології / охорони здоров'я / освіти* в інтернет-комунікації як матеріал для дослідження лінгвіста-експерта та сформулюйте запит на основну і додаткову лінгвістичну експертизу. **Вмотивуйте** призначення додаткової експертизи і коло поставлених додаткових питань.

2.1.3. Первинні та вторинні експертизи

Законодавчо визначено, що первинною є експертиза певного роду, виду та підвиду, яка має на меті вперше дослідити об'єкт. В юридичній практиці **первинною** називають ту експертизу, яку виконують із застосуванням нової (оновленої) методики. Визначення судом первинної експертизи виявляється у зв'язці первинних висновків, які надаються на першому етапі судового процесу.

Вторинна експертиза фактично є продовженням розгляду справи по суті та визначає коло уточнювальних питань відносно первинної експертизи. Для лінгвіста-експерта вторинною може бути експертиза з уточненням семантики слова, з'ясування додаткових конотацій, аналізу слова / словосполучення у нових контекстах та ін.

Наведемо приклади поставлених питань для первинної та вторинної лінгвістичних експертиз (у межах однієї судової справи).

- (Первинна)** 1. Дайте експертну характеристику семантики понять: "спір", "дискусія", "диспут", "суперечка".
2. Чи є ці слова синонімами?
3. Чи виявляють вони однакову емоційно-експресивну оцінку ситуації в процесі комунікації?

- (Вторинна)** 1. Дайте лінгвістичне тлумачення понять "спір", "дискусія", "диспут", "суперечка" відповідно до комунікативних ситуацій в офіційно-діловому, медійному, розмовному стилях.

2. Чи можна вважати ці слова емоційно забарвленими у запропонованих для аналізу контекстах "Не хочеться вести далі дискусію...", "Наша суперечка позбавлена сенсу...", "Ви певні, що нам цікавий цей диспут...", "Ваш спір зі мною не є перспективним..." в політичному ток-шоу "Х" на українському телебаченні ?

Як бачимо, уточнення у вторинній експертизі було логічним із юридичного погляду за умови різних контекстів у медійній комунікації.

Експерт має навести лінгвістичну аргументацію, зважаючи на наукові джерела (з відтворенням семантики зазначених слів), а також проаналізувати конкретні контексти, в яких зустрічаються наведені слова та провести аналогії зі слововживанням в інших контекстах.

Експертна відповідь на первинну експертизу:

1. За тлумачним словником української мови поняття "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*" мають таку семантику:

СПІР, спору, чол. 1. Словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома особами, в якому кожна з сторін обстоює свою думку, свою правоту. 2. Полеміка (звичайно в пресі) з рівних питань науки, літератури, політики і т. ін. 3. Серйозна суперечка; сварка. 4. *перен.* Суперечність, зіткнення. 5. Взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось і т. ін., вирішувані перев. судом.

ДИСКУСІЯ, ї, жін. 1. Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання. 2. Спір, суперечка окремих осіб, співбесідників.

ДИСПУТ, у, чол. Публічний спір на наукову, літературну і т. ін. тему.

СУПЕРЕЧКА, и, жін. 1. Словесне змагання між двома або кількома особами, при якому кожна із сторін обстоює свою думку, правоту; спір. 2. Широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання; дискусія. 3. Сварка, чвари. 4. Звучання голосів людей, які сперечаються, сваряться. 5. *перев. мн.* Незгоди між ким-, чим-небудь з певного питання.

[Словник української мови у 20-ти тт. Т. 2, 9. Київ, 2010-2020].

2. Слова "*суперечка*", "*спір*", "*дискусія*" можуть бути синонімами, виходячи з лексикографічному опису.

3. Виявлення ступеня емоційно-експресивної оцінки поданих для фахового аналізу лексем "*спір*", "*дискусія*", "*диспут*", "*суперечка*" можливий лише за наявності контекстів процесу комунікації?.

Відповідь експерта не задовольнила суддю, який і поставив додаткові запитання, призначивши вторинну експертизу та додавши проблемні контексти з аналізованого медійного тексту.

Наголосимо, в цьому випадку вторинна експертиза не є такою, що спростовує первинну. Це **самостійне дослідження**, яке експерт проводить за нових обставин. Первинна експертиза в такому разі завжди

докладається до справи, хоча суд може і не брати її до уваги. Відповідно вторинну експертизу інколи називають *повторною*, щоб долучити до справи інший, більш докладний та аргументований висновок. Якщо такий висновок буде ідентичним до первинного, але матиме інші методи обґрунтування та аргументацію, то це буде підтвердженням об'єктивності й неупередженості експертної думки первинної експертизи.

Наведемо приклад експертизи, показавши різні шляхи аргументації при первинному і вторинних типах експертиз.

Депутат від політичної партії "Х" назвав журналістку видання "У" *"тупою вівцею, яка не вміє ставити питання"*.

"Говорять, що ви і ваше оточення були помічені у зв'язках з депутатами-регіоналами і мали великі проблеми із бізнесом. На що депутат лютю відповів, не добираючи слів" (з сайту видання "У")

Висновок у *первинній експертизі*:

"Тупа вівця" у наданому контексті є емоційно забарвленим словосполученням, виходячи із семантичного аналізу номінації *"вівця"* (*жарг.* дівчина, *ірон.* про жертву), сприймається в даному контексті як образа. Словосполучення "тупа вівця" емоційно конотоване, що є вербалізованою образою одного комуніканта іншим.

Висновок у *вторинній експертизі №1*.

У словнику української мови семантика слів *"тупий" (а)* і *"вівця" (б)* тлумачиться як:

(а) Який погано ріже, коле; не нагострений, недостатньо нагострений; *перен.* Який не має достатньої гостроти сприйняття, недостатньо розвинений (про розум, органи чуттів і т. ін.); розумово обмежений, некмітливий, нетямущий (СУМ, т. 10, с. 320);

(б) Невелика свійська тварина, яка дає вовну, м'ясо, молоко; самка барана; *перен., зневажл.* Про покірну, лякливу людину (СУМ, т. 1, с. 550).

Виходячи з переносних значень у словнику – словосполучення *"тупа вівця"* є образою і носить емоційно-експресивне забарвлення.

Висновок у вторинній експертизі №2.

Словосполучення "ТУПА ВІВЦЯ" за виданням Л. Ставицької *має негативну конотацію* [Ставицька Л. *Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики. Київ, 2008*] та в будь-якому контексті (навіть із гумористичним забарвленням) буде сприйматися в мовленні як негативна характеристика. А отже характеристика особи, позначеної словосполученням "тупа вівця", є негативною, наносить моральну та професійну травму особистості, на адресу якої було висловлено таку думку.

Прикладами текстів, які потребують етапної експертної роботи, можуть бути: (1) тлумачення граматичних правил та їх винятків; (2) аналіз семантики слова в одному / кількох різних контекстах; (3) з'ясування правильності та точності вживання розділових знаків (пунктуаційні норми); (4) доведення різних функцій стилістичних тропів та фігур у певних контекстах та ін.

Поставте запитання до первинної та вторинної експертизи щодо зазначених нижче текстових фрагментів. **За яких обставин** вторинна експертиза буде недоречною в аспекті мотивації її проведення?

(1) Перед поворотом праворуч та ліворуч, у тому числі в напрямку головної дороги, або розворотом водій повинен завчасно зайняти відповідне крайнє положення на проїзній частині, призначеній для руху в цьому напрямку, крім випадків, коли здійснюється поворот у разі в'їзду на перехрестя, де організовано круговий рух, напрямком руху визначено дорожніми знаками чи дорожньою розміткою або рух можливий лише в одному напрямку, установленому конфігурацією проїзної частини, дорожніми знаками чи розміткою (*З правил дорожнього руху*).

* **Обґрунтуйте логіку / відсутність логіки щодо висловлення про "поворот у разі в'їзду на перехрестя, де організовано круговий рух".**

(2) Провести вступну компанію до вузів Міносвіти планує у визначені терміни. Уразі подовження карантину дії Міністерства можуть бути іншими (*З газ.*)

* **Проведіть експертизу помилок у тексті.**

(3) Коли людина нічого не тямить в мистецтві, то вона не в праві сідати в члени журі. І більше – коли у цієї людини "рильце в пушку", вона лається нецензурно, не вміє стримувати емоції щодо інших, то як така людина може бути експертом? Обурює також ступінь цинізму організаторів, які беруть таку людину судити конкурс, адже це впливає на репутацію конкурса, що не сприйматиметься уже як міжнародний та престижний (З інтернет-порталу)

* **Обґрунтуйте критерії образи честі, гідності та ділової репутації в даному висловленні.**

2.1.4. Однорідні та комплексні експертизи

Ще одна характеристика розрізнення експертиз – за професійними якостями експертів та ступенем виконання експертизи одним / кількома спеціалістами однієї / різних галузей.

Однорідні експертизи – експертизи, що проводяться представниками однієї галузі науки.

Комплексні експертизи – дослідження, що проводиться експертами з різних галузей наукового знання.

Важливо не плутати даний тип експертизи з комісійною (див. 2.1.1 нашого видання), мета якої **можливе** залучення експертів. У межах комплексної ми наголошуємо на **обов'язковому** залученні різних спеціалістів, зокрема експертів інших галузей знань. До комплексних експертиз можна віднести *медико-психологічну, психолого-авторознавчу, політико-лінгвістичну, медико-лінгвістичну, лінгвотехнічну* та ін. До текстів, які можуть піддаватися комплексному аналізу, можна віднести багатолінійні текстосистеми (напр., медійні, бізнесові, рекламні, дипломатичні), в яких використані різні позатекстові одиниці – невербальна (жестова) комунікація, креолізація, графічні знаки, алюзія, інтертекст та ін.

Законодавчо (ст. 201 Кримінально-процесуального кодексу) визначається, що комплексна експертиза є *різновидом комісійних експертиз*.

Виділяють у межах цього виду:

- експертизи *за попереднім слідством*;
- експертизи *в стадії судового розгляду*;
- експертизи, *призначені особою, яка провадить досудове дослідження*.

Кожен із цих типів реалізується як у межах однієї, так і кількох експертиз. Відповідно, в судовій практиці на кожному з етапів розслідування можуть залучатися як однорідні, так і комплексні експертизи.

Прикладом перших (однорідних) можуть бути експертизи з одного питання, що не має на меті залучати експертів із інших галузей знань, крім лінгвістичної, а також не вимагаються додаткові аргументи з аналізом нових матеріалів. Як правило в однорідних експертизах ставиться одне питання, залучається мінімальна кількість джерел та надається чітка відповідь на поставлене запитання.

Такі експертизи можуть оформлюватися у формі *експертної відповіді на запит*.

Розтлумачте словосполучення "на рівні" в офіційно-діловому тексті.

У тлумачному словнику української мови (Київ: Наукова думка, 1970-1980), подається така семантика:

Рівень – 2. *чого, який, перен.* Ступінь якості, величина і т. ін., досягнуті у чому-небудь; кого. Ступінь чиеїсь освіти, культури, підготовки і т. ін. (Див.: <http://sum.in.ua/s/rivenj>).

Сполучення "на рівні" фіксується зі значеннями: а) як слід, як треба, як належить; б) (чого) у повній відповідності з чим-небудь.

Залучення додаткових словників чи інших наукових джерел за таких обставин не передбачається.

Якби запит був сформований із покликанням на конкретні юридичні контексти чи перед експертами були поставлені додаткові запитання (напр., чи є неоднозначним тлумачення наведеного словосполучення відповідно до контексту; як впливає це словосполучення на правосвідомість; чи може воно негативно впливати на особистість у процесі комунікації та ін.), експертиза могла б бути комплексною. Саме комплексна експертиза передбачає залучення різних фахівців та використання додаткової наукової / довідкової літератури.

Спробуйте визначити, чи буде достатньою однорідна експертиза в поставлених запитаннях до запропонованих нижче контекстів. Яку наукову літературу ви могли б використати для аргументації при проведенні лінгвістичної експертизи цих контекстів?

(1) Державний сертифікат середнього рівня другого ступеня (B2) засвідчує, що особа може розуміти основні ідеї комплексного тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, включаючи спеціалізовані дискусії за своїм фахом; може спілкуватися з носіями мови з таким ступенем швидкості та спонтанності, який уможливорює регулярні відносини з ними, не викликаючи труднощів для жодної зі сторін; може чітко і докладно висловлюватися з багатьох тем, зокрема висловлювати свою думку з певного питання, наводячи переваги і недоліки різних позицій. (З Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної").

* Обґрунтуйте поняття "носії мови" та схарактеризуйте контексти, в яких точно / неточно відбивається його семантика.

(2) Олена повертається з роботи додому і вмикає телевізор. Показують відоме гумористичне шоу на телеканалі "X". Краєм вуха вона чує, що ведучий порівняв жіночий мозок з сумочкою, а жінку за кермом – з "мавпою з гранатою". (З блогу).

* Доведіть, що наведений контекст може / не може бути прикладом сексизму і що це суперечить / не суперечить законодавству України щодо захисту честі, гідності та ділової репутації особистості?

(3) Відео дня: у Раді депутати ледь не побились: "А за клоуна ви зараз п... отримаєте". Все транслювалося наживо (З Інтернет-порталу).

* Доведіть, що вживання вульгаризмів (нецензурної лексики) є нормативним / ненормативним для політичної комунікації та може бути предметом судового розгляду на захист честі, гідності та ділової репутації особистості?

Ключові слова:

- експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації
- експертиза з правового захисту
- експертиза з правового захисту інтелектуальної власності
- експертиза якості перекладу
- експертиза з ідентифікації власних назв

2.2. Типи експертиз за функціональною спрямованістю

2.2.1. Лінгвістична експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян

У судовій практиці названий тип лінгвістичної експертизи виконується найчастіше, що пов'язано передусім із:

- *всесвітньою глобалізацією та неконтрольованими потоками інформації;*
- *розвитком демократії, негативним наслідком якої часто є безвідповідальність комунікантів щодо висловленої інформації;*
- *еволюцією соціальних мереж, у яких висловлення комунікантів подекуди вважається особистою думкою, а тому переходить загальноприйняті межі в культурній традиції;*
- *тотальним інтернет-покриттям у світі, яке не завжди регулюється законодавством, і як наслідок – виникає складність у притягненні до відповідальності комунікантів із висловленими некоректними думками;*
- *анонімністю комунікантів (особливо у віртуальному просторі), що ускладнює пошук осіб, які використовують заборонені вербальні прийоми у спілкуванні.*

Захист честі, гідності та ділової репутації регулюється законодавством: **ч. 4 ст. 32 Конституції України** та **Цивільним кодексом України**. Для підтвердження чи спростування факту наявності інформації, яка принижує честь та гідність громадянина,

шкодить діловій репутації проводяться лінгвістичні (семантико-текстуальні) експертизи.

Захист честі, гідності і ділової репутації – право громадянина та юридичної особи вимагати через суд спростування недостовірної інформації, яка принижує їхню честь, гідність чи ділову репутацію або завдає шкоди їхнім інтересам.

Лінгвістична експертиза може бути проведена, коли потрібно:

(а) спростувати чи підтвердити розповсюджену, поширену несвідомо (у вигляді цитати з іншого джерела) неправдиву інформацію;

(б) надати аргументи щодо розміщеної неправдивої інформації, яка свідомо поширювалася в інформаційному полі;

(в) довести нанесення шкоди при поширенні неправдивої інформації з нанесенням шкоди – матеріальної та/або моральної;

(г) довести, що інформація була подана недобросовісно щодо інших людей, компаній, організацій (передусім, у рекламі) та може / не може конкурувати на ринку у зв'язку з введенням в оману інших осіб.

Наведемо ілюстрації текстів, які можуть стати об'єктом для лінгвістичної експертизи з захисту честі, гідності та ділової репутації громадян.

(1) Гр. Х., продюсер, щодо співака У., який брав участь у Національному відборі "Євробачення-2014":

"З голосуванням трапилась явна лажа. На цьому каналі [Першому національному. – Прим.] працюють бездарі та тупі люди, що нічого не тямлять в музиці. Коли Володька співак – то це співак. А як ні – то хай доведуть. Вони відправляють туди [на "Євробачення". – Прим.] таких самих, як і вони" (ТСН. *Особливе*" (1+1) – коментар)

*** Чи висловлювання є твердженням або оціночним судженням? Чи порушує висловлення гр. Х. честь, гідність та ділову репутацію представників телеканалу "N."? Які мовні засоби у представленому тексті вважаються маркерами образи честі, гідності та ділової репутації?**

(2) Гр. Х в ефірі з одного національних каналів висловився з приводу інших виконавців:

"Це буде подарунок до приходу весни для дівчат. І я звичайно думав про те, що це повинна буде бути чоловіча команда. По-перше у нас не так багато людей, які вміють

співати. Це перша проблема і вона велика. В рамках цього проекту ми співаємо наживо і з одного дубля. Не так багато на жаль людей, які не побояться стати в цьому проекті. Я кажу це свідомо, не тому, що я хочу образити. Не називаю імен зараз. Вони зірки і відомими в нашій країні зараз. Але вони не можуть стати біля мікрофона і заспівати. У мене не такий великий вибір" (*сайт Znaj.ua – коментар*)

*** Чи несе висловлювання негативний зміст? Чи є у словах гр. X номінації, які б ображали честь, гідність та ділову репутацію особи / осіб? Які мовні засоби у представленому текстовому фрагменті вважаються маркерами щодо образи честі, гідності й ділової репутації?**

Таким чином, приниження честі, гідності та ділової репутації містять **такі ознаки:**

- повідомлення неправомірних негативних відомостей про особу чи організацію;
- невмотивована негативна оцінка особистості, її діяльності та ін.;
- недоведеність, неперевіреність тверджень;
- публічне висвітлення особистої інформації;
- наклеп та свідоме поширення неправдивих даних про суспільні процеси та участь у них осіб, організацій, громадських об'єднань;
- викривлення та невідповідність дійсності офіційно поданих відомостей.

Експерт, таким чином, у рамках лінгвістичної експертизи може діагностувати такі **характеристики тексту:**

- *вербалізація повідомлень негативного змісту*, зокрема лінгвістично змодельована негативна характеристика фізичної або юридичної особи з точки зору здорового глузду, моралі, правового погляду;
- *комунікативний ефект*, виражений у формі модальних слів / словосполучень, що є немотивованою рефлексією щодо конкретної особи;
- *неоднозначно тлумачені повідомлення*, що подаються у формі тверджень і не можуть бути перевіреними конкретним фактажем.

Характерним для лінгвістичної експертизи в цьому випадку є критерій ідентифікації, що дозволяє розрізнити і доводити істинність або хибність кожного конкретного твердження.

Традиційними **запитаннями** для лінгвістичної експертизи у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян є:

- ✚ Чи є в досліджуваному тексті негативні відомості про особу, її діяльність та особисті ділові та моральні якості?
- ✚ У яких конкретно висловлюваннях (словах, словосполученнях, реченнях) містяться відомості, що наносять шкоду честі, гідності та діловій репутації особи та яка їхня мета?
- ✚ Якщо в досліджуваному тексті є негативні відомості про особу, то в якій формі вони виражені: твердження, судження, думки, припущення, питання, оцінки?
- ✚ Які семантичні характеристики мають слова, словосполучення, речення, що можуть наносити шкоду честі, гідності та діловій репутації особи?
- ✚ Чи можуть такі висловлювання нанести моральну та/або матеріальну шкоду фізичній/юридичній особі?
- ✚ Чи впливає контекст, у якому є конкретні висловлювання, на введення в оману інших людей щодо особи / осіб? Якщо так, то чи було це зроблено свідомо, зважаючи на засоби масової комунікації, які поширили таку неправдиву інформацію?

Проаналізуйте фрагмент лінгвістичної експертизи у справі про захист честі, гідності та ділової репутації гр. Х.; знайдіть лінгвістичні аргументи на підтвердження / спростування тези про те, що в даному контексті міститься негативна інформація про гр. Х. **Яку наукову літературу** ви використали б при написанні даної лінгвістичної експертизи?

Чи містять негативну інформацію про гр. Х. висловлювання, наведені в наданому для аналізу інформаційному матеріалі, а саме:

(1) "Х ... продовжує застосовувати різноманітні схеми. Він уже скоїв низку корупційних правопорушень і, відчуючи безкарність, зупинятися очевидно не збирається";

(2) "Х. наркоман зі стажем. Він приймає наркотики сам і поставляє їх іншим колегам"

(1) Окремі твердження наведеного контексту проходять рефреном через увесь газетний гіпертекст і становлять **специфічну негативну інтертекстуальну домінанту**. Йдеться про характеристику "корупційний",

повторювану в численних комбінаціях щодо вчинків та особистості гр. Х. Комунікативний ефект негативізму щодо особи від такого повтору можна кваліфікувати з лінгвістичного погляду як свідомий вплив на суспільну думку з деструктивною метою.

У юрислінгвістиці: **"КОРУПЦІЯ, -ї, жін.** Використання посадовими особами свого службового становища для власної вигоди; підкупність, продажність урядовців і політиків. *Чи в XVI столітті діяв закон Івана Васильовича про боротьбу з тодішньою організованою злочинністю й корупцією?* (Є. Гуцало); *Рим був нездоланною цитаделлю, яка, проте, давно вже виявилась підточена тотальною корупцією й давно перестала створювати матеріальні й духовні вартості* (І. Білик); *В умовах трансформації суспільства та переходу на ринкові відносини існує небезпека зростання корупції в ешелонах влади* (з наук. літ.); *Там, де є дефіцит, там відбуваються зловживання. Якщо був дефіцит м'яса, то процвітала корупція у м'ясних відділах. Якщо є дефіцит грошей у банку, то підвищується попит на гроші і хабарі* (з газ.); // Розкладання економічної і політичної систем у державі, що виражається в продажності посадових осіб і громадських діячів. *Особливо зміцніла ця традиція останнім часом, коли бюрократична корупція і відвертий криміналітет досягли свого апогею* (з газ.). [Словник української мови: у 20 т. / В.М. Русанівський, В.А. Широков та ін. / Український мовно-інформаційний фонд України. Київ : Наукова думка, 2010. С. 341].

Аналогічно тлумачиться семантичний обсяг поняття й у сфері законодавства: **"Корупція** – використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей" [Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014].

(2) У газетному фрагменті, наданому для аналізу, не тільки твердиться про події, які не мають жодного фактологічного і логічного обґрунтування, але й повідомляється про псевдодостовірність, пролонговану семантикою основного твердження. Як це відбувається, зокрема, у випадку **твердження "Х... наркоман"**, що супроводжується означенням *"зі стажем"*. Нібито переконаність журналіста насправді є спеціальним лінгво-технологічним прийомом організації вислову щодо недоведеної достовірності події.

Наголосимо також на тому, що мова, якою послуговується автор газетного гіпертексту, у багатьох випадках **не відповідає нормам і вимогам сучасної літературної мови**. Експерт звертає увагу на повторюваний збіг вербалізованих характеристик штучно створеної конфліктної ситуації, в мовній характеристиці якої є установка на недостовірну (патогенну) інформацію, де **використовується емоційно-забарвлена лексика, сленг і жаргонізми**. Таким чином, аналіз експерта містить твердження про свідому установку журналіста на недоброросвісну подачу інформації в аналізованому тексті масмедіа.

2.2.2. Лінгвістична експертиза з правового захисту товарного знака (логотипа)

Названий тип лінгвістичної експертизи має на меті дати оцінку щодо коректного використання вербального складника товарного знака та/чи логотипа. Експертиза спирається на законодавство України: *"Про рекламу"*, *"Про охорону прав на знаки для товарів і послуг"*, *"Про авторське право і суміжні права"* та ін.

Експерт має керуватися термінологією та твердженнями, визначеними законодавчо:

- "зареєстрований знак – знак, на який видано свідоцтво";
- "знак визнається використаним, якщо його застосовано у формі зареєстрованого знака, а також у формі, що відрізняється від зареєстрованого знака лише окремими елементами, якщо це не змінює в цілому відмітності знака";
- "передача права власності на знак не допускається, якщо вона може стати причиною введення в оману споживача щодо товару і послуги або щодо особи, яка виготовляє товар чи надає послугу"¹⁰⁷.

Право власності на торговий знак засвідчується свідоцтвом, яке видається від імені держави уповноваженим на це органом – Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, і регулюється *Українським інститутом інтелектуальної власності (Укрпатент)*¹⁰⁸. Інформація про торговий знак вноситься до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг та

¹⁰⁷ ст. 1-2 Закону України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" (від 23.12.1993, зі змінами від 12.11.2019).

¹⁰⁸ URL: <https://ukrpatent.org/uk>

засвідчується зображенням знака та переліком відповідних товарів і послуг. Саме ця характеристика і може стати предметом лінгвістичної експертизи, якщо інформація не відповідає зображенню, якщо є випадки плагіату, якщо така інформація внесена некоректно чи неточно.

У міжнародній практиці захист торгових марок, знаків та логотипів узгоджується з Міжнародною класифікацією товарів і послуг для реєстрації знаків. Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13.12.2019 № 662 введено в дію 11-у редакцію Міжнародної класифікації товарів і послуг для реєстрації знаків.

Лінгвіст-експерт у текстах з правового захисту товарного знака розглядає мовний компонент: чи правильно сформульований текст у логотипі / слогані; чи не повторює він інших знаків / слоганів (справи про плагіат); чи не порушуються в тексті знака / слогана права інших осіб / організацій; чи не розміщено в межах товарного знака натяки, алюзії, інтертексти на заборонені законодавством символи та ін.

Особливо частотними у практиці лінгвіста-експерта є випадки роботи з аналізу логотипів та слоганів, які є частиною масової комунікації та потенційно можуть нанести шкоду не одному реципієнту, а масовій аудиторії (наслідки в таких діях законодавчо визначено набагато жорсткіше).

***Знак рекламний; знак товарний** – знак, що використовується в рекламі як презентаційний компонент для привернення уваги споживача / реципієнта.*

***Логотип** – оригінальне зображення повного або скороченого найменування компанії, продуктів її виробництва чи асоційованого з нею образу. Логотип розробляється з метою привернення уваги потенційних споживачів до діяльності особи чи компанії.*

***Слоган** – основна ударна фраза медійного тексту, що містить рекламну пропозицію. Важливим у слогані є стислість та лаконічність. У юридичній практиці слоган може бути об'єктом аналізу лінгвіста-експерта¹⁰⁹.*

¹⁰⁹ Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 62, 85, 123.

Наведемо ілюстрацію запиту торговельної компанії та відповідного експертного висновку щодо знаку для товарів.

Фрагмент запиту:

Детальніше розтлумачте поняття *скотч*, яке ви подаєте у виданні за ред. Л.І. Шевченко "Новий словник іншомовних слів" ("*клейка стрічка для упакування у вигляді рулону, від якого відрізається необхідна частина*"). Доводимо до Вашого відома, що наразі компанії "3М Company" (США) належать виключні права на словесні знаки для товарів і послуг серії *SCOTCH™* та *СКОТЧ™* відносно клейких стрічок, монтажних стрічок, плівок, що клеять матеріали різного виду й інших однорідних товарів. Враховуючи, що *СКОТЧ™* є зареєстрованим знаком для товарів та послуг компанії 3М, вивде використання брэнда *СКОТЧ™* відносно клейкої стрічки **будь-якими третіми особами неприпустиме**.

Фрагмент експертного висновку:

(1) Реєстрове слово *скотч* подається нами відповідно до правописної традиції як **загальна назва**, що узгоджується з нормами і правилами українського правопису, де розрізняється написання власних назв (до яких належать знаки для товарів і послуг) і загальних номінацій понять (див. "Український правопис").

(2) Тип представленого лексикографічного видання – це тлумачний словник. Таким чином у ньому увага зосереджена на **поясненні семантики слова**, а не визначенні, дефініції відповідного поняття, що є **принциповою різницею між тлумачним словником і державним реєстром для товарів та послуг щодо свідоцтв України**. Тлумачний словник загальноновживаної лексики пояснює семантику слова – реєстр подає однозначні, чіткі визначення (дефініції).

(3) З погляду суспільної комунікації названі розрізнення вказують на різні функціонально-стилістичні сфери використання – **реєстр знаків для товарів та послуг регламентує бізнесову комунікацію і регулюється відповідним законодавством** (передусім у сфері інтелектуальної власності), тоді як тлумачний словник загальноновживаної лексики передбачає **нерегламентоване використання слова в будь-яких комунікативних ситуаціях і стильових контекстах**, що можуть надавати слову емоційно-експресивних та ін. конотацій, трансформувати його семантику та ін.

(4) явища переходу власних назв до загальноновживаної лексики є типовими для всіх світових мов і свідчать про активні семантичні процеси, що відбуваються в них (напр., *джакузі, жульєн, інстаграм* та ін.). Із погляду соціолінгвістики такі процеси свідчать про поширеність явища, семантичну актуалізацію вербалізованого поняття, як, зокрема, й відбулося в українській мові з запозиченим словом *скотч*, яке стало загальноновживаним, напр., у медіа (див.: *У Дніпрі сьогодні близько 8 ранку біля школи № 30 по вул. Крамського знайшли обмотану скотчем коробку з написом: "Вам посилка. Не відкривати. Там бомба"* [Українська правда], *Розрізаючи грошові купюри номіналом 5, 20, 50, 200 і 500 гривень, склеювали їх скотчем із сувенірними банкнотами, що дозволяло отримати зловмисникам підроблені купюри НБУ в більшій кількості* [Експрес]; *У Києві зловмисники пограбували приватний будинок, зв'язавши скотчем дітей* [Уніан]).

Зробіть лінгвістичну експертизу наведених нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які типи експертиз за структурно-змістовими характеристиками можуть бути використані при аналізі текстів із правового захисту товарного знака (логотипа)?

(1) 5 березня Мін'юст видав наказ №368/5, яким затвердив Правила написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу. Зокрема, були встановлені обмеження, що стосуються назв юридичних осіб. Чи підпадають під цей закон такі номінації: *акціонерне товариство "Акціонер"*; *обслуговуючий кооператив "Кооператив"*; *політична партія "Українська політична партія"*?

* Чи є смислові / стилістичні / логічні помилки у використанні наведених номінацій? Чи будуть наявні в наведених назвах тавтології суперечити юридичним нормам, за якими визначаються торгова марка / назва юридичної особи / логотип?

(2) З проханням надати пільги на оплату за використання слова *"Київ"* у власній назві вже звернулося КП *"Київтранспарксервіс"* і ВАТ *"Київметробуд"*. Відповідні рішення бюджетна комісія Київської міської ради прийме на своєму наступному засіданні. Окремо до ради звернулися і представники приватного бізнесу, які мають номінацію *"Київ"* у зареєстрованих торгових марках:

автосалон "Київ+", газета "Київ на долоні", турагенція "Красивий Київ".

Джерело: сайт КМДА

*** Якого типу порушенням є застосування у назві компанії слова "Київ", якщо ця організація не є комунальною власністю, з юридичного / лінгвістичного / логічного погляду?**

(3) У результаті відкритого збору ініціатив "Місто, яким бачиш його ти" Житомир отримав власний логотип: варіант, поданий рекламною агенцією "Doris Advertising", прийняли як офіційний. Це графічний знак, геометрія якого базується на суміщенні форм літери Ж та широко розповсюдженого елемента поліського орнаменту.

Однак компанія "Форекс" уже звернулась за поясненням до Житомирської міськради щодо того, чому в логотипі використано подібний знак до рекламного логотипу компанії "MMCIS".

*** Чи є порушенням візуальна схожість логотипів? Чи є стилістична алюзія на ці торгові марки у масового реципієнта? Чи можна лінгвістично аргументувати доцільність / недоцільність креолізованого збігу текстів?**

2.2.3. Лінгвістична експертиза з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права

Даний тип лінгвістичної експертизи передбачає аналіз інтелектуальної власності та/чи непряме використання чужого інтелектуального продукту іншою особою. Експертиза передусім спирається на Закон України "Про авторське право і суміжні права".

Закон охороняє особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців,

виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні (інтелектуальні) права.

Інтелектуальна власність – об'єкти, що є витворами людського розуму, його інтелекту.

Право інтелектуальної власності – закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в науковій, художній, мистецькій, виробничій та інших галузях інтелектуальної діяльності.

Ст. 1 Закону визначає основні терміни, якими має керуватися лінгвіст-експерт при підготовці експертизи з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права:

- **автор** – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір;
- **аудіовізуальний твір** – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;
- **база даних (компіляція даних)** – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;
- **вебсайт** – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси вебсайту і (або) облікового запису власника цього вебсайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернетпротоколом;
- **виконавець** – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори

народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів;

- **виробник відеограми** – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього);
- **власник вебсайту** – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання вебсайту. За відсутності доказів іншого власником вебсайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до вебсайту, і (або) отримувач послуг хостингу;
- **гіперпосилання** – формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси вебсайту або його частини (вебсторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини вебсайту (вебсторінки), то, крім домену і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до вебсторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет;
- **електронна (цифрова) інформація** – аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет;
- **інформація про управління правами** – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;
- **ім'я автора** – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;
- **опублікування твору, фонограми, відеограми** – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи

іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами;

- **організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами)** – організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку;
- **організація мовлення** – організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення;
- **організація ефірного мовлення** – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гаммапроменів тощо) у будь-якому частотному діапазоні (у тому числі й з використанням супутників);
- **розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав** – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором.

Лінгвіст-експерт має аналізувати тексти, в яких порушені права інтелектуальної власності. Основним інструментом для лінгвіста-експерта залишаються мовні засоби, що дозволяють зробити висновок щодо ступеня та можливих наслідків у порушенні прав інтелектуальної власності. До прикладу, розглянемо експертний висновок щодо понятійної відповідності термінів "товарний знак", "торгова марка", "знак сервісу (обслуговування)" у сфері інтелектуальної власності:

Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" подає таке визначення для концепту, якому можна поставити у відповідність термінологічне сполучення "товарний знак", "торгова (торговельна) марка" тощо:

Знак – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Тим часом терміносистема патентного відомства Великої Британії (<http://www.patent.gov.uk/tm/whatis/definition.htm>) подає таку дефініцію цього поняття:

A trade mark is any sign which can distinguish the goods and services of one trader from those of another.

Наведені визначення є ідентичними, якщо прийняти угоду: "A trade mark" перекладається як "Знак", а "sign" як "позначення".

Отже, в англійській термінології одним терміном "A trade mark" позначаються знаки як для товарів, так і для послуг.

В українському законодавстві було зроблено спробу піти аналогічним шляхом, причому переклад прикметника "**trade**" було в українському варіанті втрачено. Відбулося це, ймовірно з причини, що для авторів українського законопроекту залишилися нез'ясованими семантичні деталі слів "знак", "марка", які є дещо відмінними між собою і різняться в українській та англійській мовах:

ЗНАК, ч. 1. род. а. Предмет, позначка, зображення тощо, які вказують на що-небудь, підтверджують, означають щось; сигнал;

МАРКА, и, ж. 2. з означ. Знак, клеймо на виробках, товарах із зазначенням їхніх місця виготовлення, якості тощо (Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://sum20ua.com/>).

Як бачимо, в українському варіанті значення лексеми "**ЗНАК**", що може бути застосовано у тлумаченні понять, які тут розглядаються, є першим, а відповідне значення лексеми "**МАРКА**" – лише другим.

Поняття "**ЗНАК**" є родовим до "**МАРКА**" і, відповідно, – видовим до "**ЗНАК**" у значенні, що ми розглядаємо. Крім цього, як видно зі словникової дефініції, поняття "**МАРКА**" стосується об'єктів матеріально-речовинної сфери та відповідно ним не зовсім коректно позначати послуги.

Таким чином, "**Товарний знак**" – це поняття, що позначає й ідентифікує товари та послуги та відповідає визначенню у Законі України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" (Розділ 1, Ст.1).

"**Торгова марка**" є терміном на позначення товарних знаків тільки для предметів матеріально-речовинної природи (товарів), тим часом як для позначення послуг логічно було б використовувати спеціальний термін – "**Знак сервісу**". У такий спосіб українська термінологія відповідатиме міжнародним стандартам і водночас відбиватиме природу та специфіку сучасної літературної української мови.

(Інтелектуальний капітал. 2003. № 6).

Поміркуйте, чи можуть бути порушення з правового захисту інтелектуальної власності та авторського права однакові номінації компаній з різними формами власності: *АТ "ТОВ"*, *ТОВ "ТОВ"*, *ПП "ТОВ"*, *ООО "ТОВ"*? **Обґрунтуйте** свою відповідь, покликаючись на юридичну та юрислінгвістичну літературу. **Підтвердіть** правильність своїх висновків зверненням до лексикографічних джерел.

2.2.4. Лінгвістична експертиза текстів, що порушують Законодавство України про мову

Цей тип лінгвістичної експертизи спирається на Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", що у свою чергу спирається на Конституцію України (ст. 10), Декларацію про державний суверенітет України та Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010. У судовій практиці даний тип лінгвістичної експертизи виконується найчастіше, якщо порушується одна із статусних характеристик української мови:

- єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова (ч.1 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації (ч. 2 ст. 1);
- державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави (ч. 3 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України (ч. 4 ст. 1);
- порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом (ч. 5 ст. 1);
- навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 6 ст. 1);
- статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом (ч. 7 ст. 1);
- українська мова як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України (ч. 8 ст. 1).

Лінгвіст-експерт може долучатися до фахових питань, пов'язаних із порушенням згаданого закону в контексті:

- неповаги до української мови як державної;
- публічного приниження чи зневажання державної мови;
- спотворення української мови в різних функціональних сферах спілкування та комунікативних ситуаціях;
- свідомої образи української мови та її державного статусу;
- вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;
- нехтування вимогами обов'язкового застосування державної мови та ін.

Виконайте лінгвістичну експертизу пропонованих нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які аргументи будуть логічними при аналізі текстів із правового захисту української мови як державної?

(1) З приводу квот я би порадив усім керівникам, які встановлюють квоти на українську мову, ще би запровадити квоти на якість відтвореного контенту, тому що гонитва виключно за українською мовою призводить до ситуації, що краще би вже звучала англійська. На кожному радіо повинен бути свій музичний редактор, який би відбирав якість музичного та текстового матеріалу. Іноді це неможливо слухати людині, яка любить музику. Ось цим ми теж вбиваємо любов до української мови. У мене є друзі, з якими у нас діти одного віку. Ми їдемо на дачу, беремо гітару і співаємо, натовпом. Хто як уміє. Наші діти, хоч вони і російськомовні, з величезним задоволенням співають українських пісень. Вони їх знають, їх ніхто не змушує. Вони розуміють, де красиво, а де – не дуже. Їх не треба вчити, вони самі нас вже навчають? (З інтерв'ю)

*** Чи є порушенням висловлювання про мову образливим щодо української мови? Чи можуть норми законодавства про мову регулювати висловлювання людей?**

(2) Конфлікт зі звільненням вчительки української мови з приватної школи у Львові набув "мовного" забарвлення. Приводом до скандалу став допис у фейсбуці вчительки про її звільнення, який викликав

неоднозначне трактування. Хоча дирекція школи заперечує, що скандал мовний.

(Детальніше у матеріалі Радіо "Свобода"
<https://www.radiosvoboda.org/a/30331510.html>)

*** Чи є висловлювання вчителя образливими щодо мови та/чи україномовних дітей? Які аргументи можна використати для оцінки мовного питання в зазначеній ситуації? Доведіть лінгвістично порушення законодавства у сфері застосування української мови як державної в наведених вище висловлюваннях.**

2.2.5. Лінгвістична експертиза офіційних документів

Експертиза офіційної документації – один із важливих типів лінгвістичного аналізу, адже лінгвіст-експерт має звертати увагу на системність, точність, логічність, фактологічність офіційного документа, особливості його композиції як мовного жанру.

Документ (1) – матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі (Ст. 1.1. Закону України "Про інформацію").

Документ (2) – поняття ділової комунікації; матеріальний носій, що містить інформацію з основними функціями збереження та передавання в часі та просторі. За рівнем стандартизації розрізняють: 1) документи з низьким рівнем стандартизації, в яких обов'язковим є тільки виклад загальних відомостей (доручення, автобіографія, розписка, звіт, протокол, рапорт, довідка, інформація, офіційний лист та ін.); 2) документи з високим рівнем стандартизації (паспорт, анкета, диплом, посвідчення, свідоцтво, типові заяви, бланки), в яких укладач чи заповнювач документа тільки вписує необхідні дані, вибирає варіант запису чи ставить прочерк.

Документація – сукупність документів, присвячених конкретному питанню; форма первинного відображення (реєстрації) господарських операцій у спеціальних документах обліку, які є підставою для наступних записів в органах влади.

На кожну операцію (групу однорідних операцій) складається певний документ, що є носієм первинної інформації¹¹⁰.

У судовій практиці лінгвістична експертиза офіційного тексту тісно пов'язана із *технічною експертизою тексту*, основним завданням якого є встановлення фактів, методів та способів внесення змін до текстів документів (підчистка, підлог, дописка, переклеювання фотокарток, літер, підробка підписів тощо) та виявлення їх первинного змісту.

Інститутом судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса рекомендуються такі запитання для вирішення завдань даної експертизи:

- *Чи вносились у текст документа зміни? Якщо вносилися, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту?*
- *Чи була заміненена в документі фотокартка?*
- *Чи замінювались у документі (договорі, зошиті, книзі, медичній картці тощо) аркуші?*
- *Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?*
- *Чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені писальним приладом (знакодруквальним пристроєм тощо)? Якщо є, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами?*
- *Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?¹¹¹*

Кожне із цих запитань включає роботу з текстом, який вважається об'єктом аналізу лінгвістів-експертів. Виходячи з характеристик тексту (когерентність, когезійність, формальність, стандартність, логічність, особлива архітектоніка, особлива організація мовностилістичних засобів та ін.), лінгвіст-експерт визначає методи аналізу та аргументацію доведення.

Наявність певних правил оформлення та функціонування офіційного документа є, отже, його класифікаційними характеристиками. Вимоги до оформлення документа можуть міститися в законах, підзаконних правових актах, передбачатися нормативними актами організацій. Із позицій юриспруденції будь-які офіційні

¹¹⁰ *Юрислінгвістика: словник термінів і понять / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 41-42.*

¹¹¹ URL: <https://www.hniise.gov.ua>

документи мають юридичну силу, тобто забезпечують організацію суспільних правовідносин: на виникнення, зміну або припинення у суб'єктів права певних (потенційних або реальних) прав або обов'язків тощо. В юриспруденції документ, що має юридичну силу, прийнято називати **нормативно-правовим актом (законодавчим актом)**.

Закон (законодавчий акт) – нормативно-правовий акт, який приймається (затверджується) всеукраїнським референдумом, Верховною Радою України, встановлює відповідні засади правового регулювання суспільних відносин, є основою правової системи України.

Уточнимо, що за характером юридичної сили офіційні документи поділяють на нормативні правові акти і правові документи ненормативного характеру (правореалізаційні та правозастосовні акти). Щодо документів, які мають юридичну силу, як правило і здійснюється лінгвістична експертиза. Предмет такої лінгвістичної експертизи – тексти офіційних документів, які мають юридичну силу, водночас можуть суперечити основному закону та/або бути некоректним оформленням тексту у структурному, логічному, мовному плані.

Юридична сила різних видів документів є неоднаковою і залежить від правового статусу, рівно як і від компетенції автора (авторів) документа та функціонального призначення документа. Ступінь прояву юридичної сили документа і ступінь досягнення поставленої комунікативної мети залежать також від правильного вибору виду документа, а також від дотримання всіх організаційних правил його складання і функціонування.

Окремі дослідники наголошують на способах тлумачення документів в юриспруденції при лінгвістичному аналізі. Так, ключовими в цьому випадку будуть *логічний, систематичний, історико-політичний, етимологічний і спеціально-юридичний*¹¹² та ін. способи, на які звертає особливу увагу лінгвіст-експерт та які можуть стати окремим предметом лінгвоекспертного аналізу.

Отже, лінгвістична експертиза офіційних документів поділяється на два види: *лінгвістична експертиза правових актів* (нормативно-правових актів), що проводиться на стадії створення документів, та *лінгвістична експертиза документальної регуляції*, яка скринінгує використання в суспільній діяльності офіційних документів. Перша має

¹¹² *Бринева К.И.* Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза: [монография]. Барнаул: АлтГПА, 2009. С. 86.

на меті оцінити текст проєкту документа на відповідність мовним нормам, стилістичним і композиційним особливостям, друга – виявити мовні помилки і протиріччя, що обумовлюють можливість неправильного розуміння та встановлення буквального смислу окремих частин тексту документа.

Проаналізуйте Віденську конвенцію про право міжнародних договорів (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text) на предмет написання й укладання договорів (ст. 1), тлумачення текстів договорів (розд. 3), поправка і зміна договорів (ст. 39-45). **Які норми** Віденської конвенції про право міжнародних договорів може використовувати лінгвіст-експерт при виконанні фахового дослідження. Наведіть Ваші аргументи щодо лінгвістичних критеріїв оцінки юридичних документів з погляду їх відповідності / невідповідності, мовним особливостям комунікації в офіційно-діловій сфері.

2.2.6. Лінгвістична експертиза з ідентифікації власних назв

Визначений тип експертизи в юридичній традиції спирається на синтез регламентації правовими нормами і чинним правописом. В Україні з 2019 р., як відомо, діє оновлений правопис, в якому власним назвам присвячені §141-145.

Наголосимо на деяких правописних змінах щодо ідентифікації власних назв та нових правил передачі іншомовних власних назв українською мовою:

- *И* на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах іншомовного походження: *Ис-Хаб, Ич-оба, Кім Чен Ин;*
- через *Г* передаються іншомовні *Вергілій, Гарсія, Гетель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер;* поряд із формами з *Ф* пишемо *Т* у словах грецького походження: *Атени (Афіни), Демостен (Демосфен), Сізіт (Сізіф);*
- Німецьке буквосполучення *ei* відповідно до вимови передаємо українською мовою через *ай (яй): Айзенах, Вайнрайх, Віттгенштайн, Вайзенборн, Кайзер, Майнгоф, Нортгайм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер;* буквосполучення *ei* – через *ой:* *Фройд, Нойбранденбург, Нойбауер;*

- відбулося спрощення йотованих у власних назвах типу *Гаїті, Гоя, Єйтс, Савоя, Феєрбах, Маєр, Каєнна, Ісая, Йоганн, Рамбує, Шантії, Соєр, Хаям, Хеєрдал*;
- подвоєння *kk* зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант *Mac, Mc* поєднується з основою, що починається на [k]: *Маккартні, Маккензі, Маккенна, Маккінл*; натомість – *Дікенс, Дікінсон, Джекі, Томі*;
- назви населених пунктів чоловічого роду у Р.в. однини закінчення *-у* (у твердій і мішаній групах), *-ю* (у м'якій групі): *Амстердаму, Гомелю, Ліверпулю, Лондону, Мадриду, Парижу, Чорнобілю*;
- слов'янські імена не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артем, Микола, Олександр, Семен, Віра, Катерина, Світлана*;
- пишуться з дефісом елементи імен людей: *Гасан-огли, Мамед-заде, Фікрет-кизи, Мехмед-бей* – якщо це не прізвище (тоді разом).

Лінгвістичному аналізу часто піддаються власні імена в юридичних колізіях, для яких точність передачі є принциповим доведенням: *Альона / Олена, Нікіта / Микита, Дмитрій / Димитрій, Григір / Григорій, Олекса / Олексій* та ін. Також це стосується і прізвищ, наприклад запозичених із російської мови: *Толстой / Толстий, Крутой / Крутий, Вінник / Винник, Питренко / Петренко* та ін.

Зауважимо, що в офіційних документах допущення помилки у власних назвах може призвести до негативних наслідків через невідповідність іншим документам. Саме тому в практиках деяких країн такий вид експертизи зустрічається достатньо часто і називається **неймінговою експертизою**, до якої входять не тільки ідентифікаційні тексти з тлумачення імен та прізвищ, а й експертиза географічних назв, товарних знаків, рекламної продукції та ін.¹¹³

Судова неймінгова експертиза проводиться в державних і недержавних установах для вирішення завдань номінації різних об'єктів, розмежування неймів і реклами, реєстрації засобів індивідуалізації, встановлення географічних найменувань, визначення колізій між різними типами номінацій у вживанні тощо.

¹¹³ *Sjöblom, P.* Commercial names. *C.Hough (ed.), The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford: Oxford University Press, 2016, pp. 453–464; *Соколова Т.П.* Нейминговая экспертиза: организация и производство. Москва: Юрлитинформ, 2016; *Плешков, Е.С.* Значение имени собственного как лингвистическая проблема // Вестник ЮУрГУ. Серия "Лингвистика", 2017, 14(3), 71–75 та ін.

Серед основних завдань лінгвістичної експертизи з ідентифікації власних назв виділимо:

- встановлення семантики власної назви та її етимології;
- виявлення ступеня оригінальності, унікальності, самобутності власної назви;
- розмежування власних назв у рекламних та піартекстах;
- встановлення відповідності власної назви правописним вимогам;
- встановлення лінгвістичних ознак тотожності імені, по батькові, прізвища, псевдоніму;
- виявлення словотвірної моделі номінації та семантики окремих компонентів штучно створеної власної назви (особливо це стосується медіакомунікації);
- встановлення лінгвістичних ознак подібності неймів (товарного знака та доменного імені, товарного знака та фірмового найменування, товарного знака та комерційного позначення);
- виявлення варіативності, смислової подібності або відмінності власного імені та / чи псевдоніма;
- встановлення походження та функціонування несправжніх (вигаданих) імен;
- встановлення можливості самостійного вживання нейма в рекламній кампанії, вивчення його унікальності;
- виявлення ідентифікаційних ознак найменування географічного об'єкта;
- діагностика лінгвістичних ознак порушення принципів гуманності та моралі в найменуваннях;
- виявлення неймів, що містять негативну інформацію та можуть заподіяти шкоду здоров'ю та / або розвитку дітей;
- виявлення власних назв, що містять ознаки обмеження будь-яких прав, свобод чи інтересів;
- визначення смислових помилок в ідентифікації, інтерпретації та функціонуванні власних назв;
- порушення правил перекладу власних назв на іншу мову.

Виконайте лінгвістичну експертизу запропонованих нижче текстів (фрагментів текстів). **Визначте**, які лінгвістичні аргументи будуть переконливими при аналізі текстів з ідентифікації власних назв? **Перерахуйте** основні методи і прийоми з лінгвістичного доведення правильності / неправильності оцінки при аналізі текстів.

(1) За довгий період існування назва інституту змінювалась декілька разів:

1898–1918 рр. – Київський політехнічний інститут Імператора Олександра II;

1918–1934 рр. – Київський політехнічний інститут;

1934–1948 рр. – Київський індустріальний інститут;

1948–1968 рр. – Київський ордена Леніна політехнічний інститут;

1968–1992 рр. – Київський ордена Леніна політехнічний інститут ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції;

1992–1995 рр. – Київський політехнічний інститут;

1995 р. – Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут". (Указ Президента України за № 289/95 від 8 квітня 1995 року "Про Київський політехнічний інститут").

[Освітній портал (<http://osvita.ua>)]

* Чи є логічним дисонансом віднесення одного навчального закладу до двох різних структурних типів організації науково-освітньої установи (*інститут / університет*)? Чи вмотивованим є функціонування в назві одного закладу вищої освіти загальних номінацій *академія / університет (Національний університет "...академія")*?

(2) Комп'ютерна організація "iКомп" використала у своїй назві дериват *i*, що алюзійно відсилає до відомого бренду iPhone. Компанія також використала ім'я С. Джобса як розробника бренду та фотоматеріали з його зображення в рекламній кампанії.

[За матеріалами ЗМІ]

* Чи не буде порушенням правових норм використання у власній назві вказівки на подібний світовий бренд? Які лінгвістичні аргументи Ви використаєте при написанні висновку експерта?

Ключові слова:

- експертиза медійного тексту;
- експертиза бізнесового, фінансового та економічного тексту;
- експертиза політичного тексту

2.3. Типи експертиз за комунікативними сферами

Міждисциплінарний статус лінгвістичної експертизи, інтегративний характер вирішуваних завдань і водночас – законодавчий регулятив щодо застосування спеціальних знань та особливих форм їх використання в судочинстві становить характеристику функціональних підходів до експертного аналізу. Сформульовані в законі організаційні вимоги, відповідно до яких має здійснюватися спеціальна експертиза, з одного боку, і фаховий лінгвістичний аналіз, побудований на строгій детермінації мовного факту, однозначності та системності доведень, з іншого, – дозволяють схарактеризувати лінгвістичну експертизу як прецедентне знання.

Лінгвістична експертиза в системі правосуддя сучасної демократичної держави є необхідним й ефективним компонентом доказової юриспруденції. Правомірність цього твердження витікає з логіки аргументації в досудовому розслідуванні та судовому процесі, де системні, послідовні, фахово проаналізовані факти дозволяють сформулювати об'єктивну доказовість щодо доведеності / недоведеності певної правової колізії.

Лінгвісти-експерти в пошуку методологій і методик фахової доказовості визначають різні підходи до спеціального аналізу тексту, з очевидних причин враховуючи його екстра- й інтралінгвістичні характеристики. Таким чином, синкретизм такого аналізу (без знання психо- і нейролінгвістики, соціальної психології та соціології, філософії мови, етнолінгвістики та ін.) не пояснює причин добору певної мовної одиниці, архітектонічної будови тексту, його комунікативної специфіки. Лінгвістичний аналіз передбачає не формальну констатацію мовного факту, а з'ясування причиново-наслідкових зв'язків постановня тексту.

Водночас поліваріантна сутність реалізацій у мовній комунікації спричиняє до розрізненнь у предметному аналізі лінгвіста-експерта. З цієї причини виникає диференціація компетентностей лінгвістів-експертів: експертиза політичного, бізнесового, економічного, фінансового, масмедійного та ін. типів тексту.

Розглянемо основні з них детальніше.

2.3.1. Лінгвістична експертиза масмедійного тексту

Лінгвістична експертиза медіатексту становить окремий проблемний локус наукових і практичних підходів до лінгвістичної експертизи в цілому, її об'єктності, предметності, завдань, кола вирішуваних питань та критеріїв фахової аргументації¹¹⁴.

Лінгвістична експертиза медійного тексту – (1) складна вербалізована сутність спілкування у сфері масової комунікації, що охоплює всі сфери життя суспільства, перехрещує в мовній свідомості медійну рефлексію особистості й соціуму. Лінгвістична експертиза медійного тексту включає експертизу друкованих та електронних ЗМІ, інтернеткомунікацію, рекламних та піартекстів, дописів соціальних мереж тощо; (2) комплекс мовознавчої аргументації доведення правильності / неправильності точності / неточності, коректності / некоректності вислову та відповідності медіатексту комунікативному завданню та стильовим параметрам¹¹⁵.

Специфіка медійної комунікації, як відомо, – **інформувати й переконувати**. Тому незалежно від жанрової та тематичної поліваріантності, типів носіїв інформації (традиційних паперових, електронних, Інтернету чи рекламно-візуальних), будь-який текст у медіа є оцінним¹¹⁶. Виявляється це у типізованих формах:

- спеціального добору мовних одиниць (лексика і фразеологія з різними емоційно-експресивними конотаціями семантики – згрубілості, пестливості, книжності та ін.),
- актуалізації в медіакомунікації експресивного потенціалу слова в диспозиції літературне / позалітературне (діалектне, жаргонне, okazіональне та ін.),
- контекстної трансформації слова як явища вторинної номінації, словесної "гри" зі словом запозиченим, фразеологізмом (народно-поетичної та літературної) та ін.,
- появи нової лексики, яка тиражується в масовій комунікації,
- розширення жанрових форм медіапродуктів.

¹¹⁴ Шевченко Л.І. Лінгвістична експертиза медіатексту: критерії фахової аргументації // Одеський лінгвістичний вісник. 2019 (спеціальний випуск). С. 237-239.

¹¹⁵ Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 47-48.

¹¹⁶ Арутюнова Н.Д. Оценка в механизмах жизни и языка // Язык и мир человека. Москва: Язык русской культуры, 1999. С. 13-14.

Кожна мовна одиниця у виявленій чи іманентно властивій їй семантиці / функції включається в медіа до загального тексту, де домінують рівноважливі інформування та вплив на реципієнта. Лінгвіст-експерт **постає в цьому випадку фаховим інтерпретатором комунікативної реалізації ресурсу семантики слова**, його здатності відтворювати реальність чи творити нову – бажану чи свідомо змодельовану для масового реципієнта.

Критерії фахової аргументації в лінгвістичній експертизі спираються, отже, на взаємозалежності та взаємозумовленості екстра- й інтралінгвальних характеристик медіатексту, що включатимуть необхідні компетентності зі сфери юридичної та ін. сфер знання. Лінгвістичні критерії аргументації в комплексі доведень, пов'язаних із визначенням нормативності чи патогенності писемного/усного тексту або його фрагментів, будуть доміантними і визначатимуть систему доказовості.

До уваги лінгвістом-експертом береться все:

- семантика і граматична форма заголовка в медіатексті: *"Містер Фукс. Хто претендує на Промінвестбанк"* = як вияв інтертекстуальності та прогнозовано іронічного сприйняття в культурі сучасного соціуму, в якому поширеним і "прочитуваним" є відомий текст І. Ільфа та Є. Петрова; водночас у заголовку вдало використано можливості номінативного речення уявлення [ukr.net, 5.05.2017 р.];
- структура заголовка у формі риторичного питання: *"Політика і поп – навіки разом?"* як оцінна реакція ЗМІ на колізії навколо Євробачення [BBC Ukraine, 5.05.2017 р.], або акцентований наголос на використанні розмовного віддієслівного іменника в заголовку тексту на дискусійну і складну проблематику (*"Загравання з мовним питанням у Європі: французькою проти англійської"*) ["Голос Америки", 9.05.2017 р.] – звернімо увагу і на препозицію розмовного слова у структурі заголовка, й на двочленність синтаксичної моделі, що в цілому свідчить про свідомий, прогнозований вплив на потенційного реципієнта (у тексті аналізується заява експрезидента Єврокомісії Жан-Клода Юнкера про те, що "повільно, але впевнено англійська мова втрачає важливість у Європі", яку він зробив у Флоренції, реагуючи на Brexit) та ін.;
- персоналізація та/чи деперсоналізація медійного повідомлення за одним компонентом вислову (*"Немає*

слів", – львів'яни чекають, поки місто нарешті виділить гроші на підземний перехід, який через суд відсудили в ЛАЗу" ["Форпост", 9.05.2017 р.]

- розрізнення і кваліфікація характеру оцінних тверджень у різних типах інформації та на різних інформаційних носіях "Трохи зради для НАБУ: Онищенко хвалиться, Інтерпол його більше не шукає" ["24 канал", 9.05.2017 р.] – "Онищенко показав документ Інтерполу, що не засвідчує його розшук" [з соціальних мереж, 9.05.2017 р.]
- пояснення причин і надання аргументованої оцінки винесеному в заголовок цитуванню ("Політолог: "Період запаху парфумів пані Г. в Нацбанку буде лишатися ще довго" ["Голос UA, 9.05.2017 р."] та ін.

Очевидно, що "правові межі використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві визначаються законом і судом з урахуванням правил належності, допустимості, достовірності й достатності доказів для вирішення конкретної справи або кримінального провадження"¹¹⁷.

Аналіз кожного з виокремлених і сформульованих в юриспруденції правил набуває в діяльності лінгвіста-експерта додаткових вимог. Однією з перших є вимога щодо встановлення й належної аргументації висновку про випадковий характер вживання певних мовних засобів чи цілеспрямований їх добір та використання (до уваги в цьому випадку беруться маніпулятивні технології й тактики як позитиву, так і негативу).

Використання конкретних мовних засобів, принципи організації тексту, інтертекстуальні наративи й асоціації – все це є лише мовною відповіддю на сформульовані екстралінгвістично комунікативні завдання. Лінгвіст-експерт як аналітик консолідованої інформації має докладно аргументувати фахову доказовість, враховуючи комплекс завдань, що ставляться у прецедентному тексті.

Розуміння необхідності лінгвістичної експертизи для юриспруденції, рівно як і медіалінгвістики, усвідомлюється все ширшими суспільними колами. Симптоматичним із цього погляду є

¹¹⁷ *Експертиза у судочинстві України*: [наук.-практ. посіб.] /за заг. ред. В.Г.Гончаренка, І.В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015.

травневий форум 2017 р. "Незалежні суди та вільні ЗМІ: синергія заради майбутнього", організований за солідарної участі Українсько-канадського Проекту підтримки судової реформи в Україні, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Ради суддів України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України, Центру демократії та верховенства права, Громадського об'єднання "Детектор медіа", Інституту масової інформації, Національної спілки журналістів України.

Метою форуму є запровадження щорічної загальнонаціональної зустрічі для обговорення актуальних проблем взаємодії судів та ЗМІ, вироблення правил їх вирішення, а також створення постійно діючого Комітету взаємодії судів та ЗМІ для оперативного реагування на виклики публічної комунікації між судами та ЗМІ, включаючи і таку важливу для юриспруденції проблему, як лінгвістична експертиза медійного тексту.

Отже, лінгвістична експертиза медіатексту покликана проаналізувати масову комунікацію на предмет правової оцінки та спеціальних мовних засобів, що впливають на правовідносини медіа та суспільства. Лінгвістична експертиза зазначеного типу покликає такі жанри медійної комунікації:

<i>Інформаційні</i>	<i>Аналітичні</i>	<i>Художньо-публіцистичні</i>	<i>Рекламні</i>	<i>Піар- та SMM-жанри</i>
<i>стаття, замітка, інформаційна кореспонденція, інформаційний звіт, інформаційне інтерв'ю, блиц-опитування, репортаж, новини та ін.</i>	<i>стаття, рецензія, аналітичний звіт, аналітичне опитування, аналітичне інтерв'ю, аналітичний репортаж, бесіда, огляд, коментар та ін.</i>	<i>нарис, фейлетон, есе, памфлет, сатиричний коментар та ін.</i>	<i>реklamний банер, рекламний ролик, афіша, анонс, буклет та ін.</i>	<i>бізнес-план, брендингова замітка, піармодель, прес-матеріал, прес-конференція та ін.</i>

Проаналізуйте текст про "цензуру" медіаконтенту в Польщі та визначте, які аргументи будуть доречними при аналізі медійної комунікації в Україні на предмет нормативності / ненормативності, правильності / неправильності, цензури та пропаганди інформації?

В Польщі не існує редакційної цензури. Не може виникнути жодної формальної структури, хоча б навіть "внутрішньої", що здійснювала б цензурування інформації, оскільки закон (Закон "Пресове право") вимагає від журналіста об'єктивності та висвітлення точок зору всіх учасників певної справи чи конфлікту. Якщо журналіст дотримується цих норм, то, навіть у випадку судового процесу проти нього, він не буде визнаний винним у образі гідності, компрометації, чи в чомусь подібному.

Закон вимагає від журналіста професійної ретельності і передбачає способи покарання його за брак такої ретельності. Жодних засобів адміністративного впливу на журналіста не існує. Єдиним місцем, де може бути розв'язаний конфлікт такого типу, є суд.

Наприклад, Президент Республіки Польща Александр Квасьневські (1995-2005 рр.) вважав, що на нього звела поклеп газета "Жиче" в статті, де твердилося, ніби він мав контакти з агентом КДБ. Судова справа розвивалася явно на користь Президента, але він, відчуваючи велику підтримку з боку суспільства, з огляду на перспективу очевидної перемоги, відмовився від "помсти", а його адвокати в процесі судових перемовин погодилися на вирок, в якому не містилося фінансових санкцій. В такий спосіб Президент дав газеті "вижити". Зазначу, що право також передбачає, на підставі засади спільної відповідальності, порушення судової справи не лише проти журналіста, а й проти головного редактора і навіть власника засобу масової інформації. Іншим "запобіжником" проти цензури є плюралізм медіа. Медіа є засобом контролю за діями влади. Натомість плюралізм медіа забезпечує їхній взаємний контроль. Завдяки цьому не може бути й мови про будь-яке загальне замовчування в медіа певних фактів або про маніпулювання громадською думкою. В той же час, такий взаємний контроль передбачає також конкуренцію та навіть "війну".

[Детектор медіа, 2002]

*** Які положення Кодексу журналістської етики будуть доречними при захисті медійної комунікації в контексті цензури? Які параметри лінгвістичної аргументації можуть бути ефективними в доведеннях лінгвіста-експерта? Назвіть прецедентні відомі Вам судові процеси, в яких лінгвістична експертиза визначила принциповість судового рішення.**

2.3.2. Лінгвістична експертиза бізнесового, фінансового та економічного текстів

Особливої ваги в сучасному інформаційному просторі набуває комунікація сфери бізнесу, фінансів та економіки, що включає компетенцію щодо мови ділових паперів та спеціальної галузі знань, а також реклами, PR-технологій, медійної представленості та інших сфер комунікації. В розуміння названих сфер комунікації на сьогодні входять і поняття вербальних регуляцій бізнес-відносин, і мова ділової взаємодії, і системність економічних термінів, і жанрове розмаїття ЗМІ бізнес-спрямування. Відповідно до компетенції експерта-лінгвіста входять не тільки традиційно визначені сфери мови науки, мови культури, мови офіційно-ділового та дипломатичного спілкування, але і **мови бізнесу, фінансів та економіки.**

Саме тому англійський бізнес-лінгвіст М. Чарльз наголошує, що "мова бізнесу є основою сучасного цивілізованого світу, де бізнес – це сума технологій успішності, а мова є його ключовим вербальним алгоритмом"¹¹⁸. Г. Почепцов, у свою чергу, поняттям бізнес-комунікації об'єднує іміджеву, рекламну, дипломатичну та піар-комунікації¹¹⁹, а Р. Бландер вважає бізнес-комунікацію основою для успішного економічного розвитку країни¹²⁰. Наголосимо, актуальним залишається самостійний тип лінгвістичної експертизи, зумовлений необхідністю аналізу бізнесових, фінансових та економічних текстів, на що впливають конфліктні комунікативні ситуації:

- в інноваційних бізнес-стратегіях,
- розвитку сучасної термінології міжнародних економічних та бізнесових відносин,
- у виробленні нових принципів планування та здійснення усних / письмових бізнес-комунікацій,
- у новій моделі міжкультурного зв'язку бізнес-спілкування та ін.

Лінгвістична експертиза бізнесового, фінансового та економічного текстів – фахове дослідження текстів бізнесового, фінансового та економічного спрямування, що вирішує мовознавчі проблеми, пов'язані з розробкою законодавства та його правовими регулятивами у практичній діяльності, а також виявленням вербальних невідповідностей у документах.

¹¹⁸ Charles M. Business negotiations: Interdependence between discourse and the business relationship // English for Specific Purposes, 1996, 15 (1), 211.

¹¹⁹ Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: Центр, 1998.

¹²⁰ Бландер Р. Эффективные бизнес-коммуникации; пер. О. Максимов. СПб: Питер, 2000.

Як відомо, мова ділових документів (бізнесових, фінансових, економічних тощо) чітко підпорядковується вимогам офіційно-ділової організації тексту. Офіційно-діловий стиль регламентує правові відносини між громадянами і державою та використовується в ділових документах громадського, державного, політичного, економічного спрямування (*закони, постанови, укази, накази, договори, дипломи, акти, угоди, ділова переписка, заяви, розписки, фінансові звіти та ін.*). Тексти цього функціонального стилю відрізняються **точністю формулювань, логікою викладу, наявністю обов'язкових компонентів викладу (реквізитів) в оформленні конкретного документа, стандартизованим характером викладу (відповідних стандартів і кліше), стійкими формами розташування матеріалу та ін.**

Здебільшого мова офіційно-ділової документації письмова, але часто лінгвістом-експертом аналізуються й усні жанри – *публічні виступи, доповіді, збори акціонерів, наради, промови на бізнес-конференціях та ін.* За умови мовознавчого аналізу до уваги беруться точність висловлювання, різного типу модальності в оцінці фактів, співвіднесеність у комунікації екстралінгвального та інтралінгвального компонентів комунікації, особливості мовної поведінки комунікаторів та ін.

У діловому мовленні неприпустимо вживати скорочення, які можуть бути неоднозначно потрактовані, а саме:

- не входять до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг¹²¹;
- не відповідають нормам і правилам української літературної мови: *X-холдінг, W-стоматологія, рекламна агенція "Вечер", Наташа Y. – президент страхової компанії;*
- позначають інше поняття, вже нормативне і апробоване в цій сфері комунікації: *піцерія "Ілона" – піцерія "Ілона-М"; фінансова група "Індустрія" – фінансова група "Індустрія і Ко";*
- називають компанію, установу, корпорацію та інші організаційні структури з аналогічним скороченням, що призводить до неоднозначності номінації, а отже, й розуміння комунікантом: *банк "Гігант" – "БГ" ("Банк Гігант"); будівельна компанія "БудСтарт" – будівельна компанія "Бс" ("Будівельний старт");*
- є невмотивованими калькуванням іншомовних слів і номінацій у комунікативній практиці суспільства: *морозиво "Медведь", лофери з пензликом, штани-бананкі, сорочка оверсайс та ін.*

¹²¹ URL: <https://base.uipv.org/searchBul/search.php?dbname=reestrtn>

У текстах ділових документів, як правило, використовуються стійкі слова і словосполучення (*вище зазначено, прошу звернути увагу, прошу Вашого дозволу, дозвольте повідомити, у зв'язку із, відповідно до та ін.*), вживання яких сприяє точності висловлювання, однозначності його тлумачення, визначає структуру та системність тексту в юридичній комунікації.

У сфері бізнесової, фінансової та економічної комунікації обов'язковим є послідовне використання термінів зазначеної сфери як можливості точно й однозначно позначити поняття, їх співвідносність та регламентувати конкретну сферу діяльності.

Особливе значення має конкретність і стислість викладу в бізнесовому, офіційно-діловому, економічному тексті, де мова йде не стільки про обсяг тексту, скільки про необхідність точно й однозначно подати необхідну інформацію. Логіка викладу в такому випадку пов'язана з комунікативним завданням щодо інформування про явища та обставини справи, які корелюють із аргументацією висновків у тексті запропонованого документа. Саме тому лінгвісту-експерту необхідно поставитися до такого тексту з особливою увагою, зацентрувавши на аналізованих точності, однозначності та логічності як основних текстових характеристиках.

Проаналізуйте доцільність комунікативних стратегій та тактик у тексті М. Каццоліно *"Невербальня комунікація: теорії, функції, язык и знак"* (див. покликання <http://www.tnu.in.ua/study/books/entry-2765698.html>), а також виконайте лінгвістичну експертизу представленого бізнесового тексту В. Карп *"Особливості менеджменту міжнародного туристичного бізнесу в умовах інтеграції"* (див. покликання <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/1966/1728>), та ін.

Окремим локусом репрезентація бізнесової комунікації є медійна сфера, в якій часто реалізовано сучасні бізнес-практики. Саме в засобах масової комунікації такі тексти можуть бути найбільш суперечливими та становити предмет аналізу лінгвіста-експерта. Н. Кузьміна, що досліджує сучасний медійний текст у прагматико-комунікативному аспекті, розглядає бізнес-текст як вид медійного тексту й аналізує його в контексті можливостей рекламної та піар-комунікації.

Медіакомунікація в цьому випадку зосереджується на стратегіях вербального і невербального впливу в бізнесових текстах, тоді як предметом аналізу лінгвіста-експерта є передусім точність / неточність вислову.

***Вплив ЗМІ** – процес і результат дій в аспекті впливу засобів масової інформації, завдяки яким відбувається формування або зміна світогляду, намірів, уявлень та оцінок у мовній свідомості народу.*

***Вплив мовленнєвий** – психологічна та вербалізована дія щодо трансформації внутрішнього світу людини через зміну її знань, уявлень, що виявляється в поведінці, знаннях, емоційному стані людини, ставленні до соціуму та подій¹²².*

***Аналіз лінгвіста-експерта бізнесового, фінансового та економічного текстів** – фахове обґрунтування комунікативної єдності / відсутності єдності вербальних і невербальних репрезентацій у тексті з метою його ідентифікації.*

Зробіть лінгвістичну експертизу тексту та **доведіть** його цілісність, системно-структурну єдність, **вмотивуйте** нормативний і логічний добір мовних засобів?

Жоден бізнес у світі не був готовий до пандемії COVID-19. Наша юридична група також стикнулася з викликом коронакризи. Запровадження карантину збігся з моментом, коли наша компанія проходила процес розширення бізнесу. Ми планували прислати нові команди юристів і відкрити шість нових самостійних практик. Після того, як 12 березня минулого року Кабінет міністрів і Київрада анонсували локдаун, ми переглянули стратегію та прийняли рішення діяти за попереднім планом і оголосили 1 квітня про розширення.

Загальна паніка і непередбачуваність ситуації не змусили нас відхилитися від наміченого курсу. Натомість компанія швидко адаптувалася до нових умов. Нам удалося реорганізувати роботу і при цьому зберегти та навіть покращити рівень сервісу. Завдяки оперативним управлінським рішенням, наша компанія не просто вистояла під час шторму, а й зміцнила лідерські позиції на ринку. Ці заходи можна вважати універсальними та застосовувати не лише в юридичному бізнесі.

¹²² Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 36-37.

З початком карантину ми перевели комунікацію з клієнтами в онлайн-формат, застосовуючи зручні для них канали спілкування: конференції, месенджери та інші онлайн-сервіси. Це забезпечило безперервну роботу над проєктами та прискорило швидкість комунікацій. Крім того, ми зменшили час на обробку запитів нових клієнтів, скоротивши до мінімуму час із моменту звернення до отримання першої консультації. За однакового рівня надання послуг саме швидкість, зручність і простота процесів у взаємодії з клієнтами формують додаткову цінність і забезпечують конкурентну перевагу.

Ми приділили багато часу додатковому спілкуванню з нашими клієнтами – контактували з кожним, пояснювали зміни у компанії та розповідали про можливості, що відкриваються. Також ми вивчали, яким чином пандемія та карантин впливають на бізнес і процеси клієнтів, надавали консультації та послуги для забезпечення ефективного функціонування та захисту бізнесу. Ми створили лендинг юридичної підтримки бізнесу під час пандемії, розробили серію відеоконсультацій на теми з трудового права, банкрутства юридичних осіб, дистанційного розгляду судових справ та з інших актуальних питань. Загальне посилення комунікації з клієнтами та додаткові сервіси у складний час покращили взаємодію та сприяли розвитку співпраці.

Криза – час нових можливостей. Це банальна, але перевірена життям істина. Вважаю, що коронакриза прискорила процеси, необхідність яких була давно очевидна. Нам удалося пройти найскладніший етап пандемії та стати сильнішими завдяки мобілізації ресурсів, швидким оперативним рішенням, скоординованим діям і використанню потенціалу сучасних технологій.

[А. Стоянов, "Дзеркало тижня",
<https://zn.ua/ukr/business/rozvitok-biznesu-v-umovakh-krizi.html>]

*** Які параметри лінгвістичної аргументації можуть бути ефективними в доведеннях лінгвіста-експерта, який аналізує бізнесові, фінансові та економічні тексти? Схарактеризуйте принципи лінгвістичного доведення у відомих Вам судових процесах, де лінгвістична експертиза стала визначальним аргументом для судового рішення.**

2.2.3. Лінгвістична експертиза політичного тексту

Лінгвістична експертиза політичного тексту є одним із основних типів експертизи, адже політична комунікація в Україні – результат демократизації суспільства, розширення функцій політичних інституцій, проникнення політичної сфери в інші комунікативні – бізнесову, фінансову, масмедійну тощо. У наш час особливо відчувається вплив

лінгвістичного фактора як потужного політико-комунікативного ресурсу в соціумі, як інструмента лінгвополітичного моделювання дійсності, як сильного вербального маніпулятиву, як дискусійного поля для аналізу політичної дійсності та ін. Головним предметом даного типу лінгвістичної експертизи є **політичний текст**.

Політичний текст – об'єднана смисловим зв'язком композиційно-архітектонічна єдність, що є послідовністю слів (пропозицій), пов'язаних політичною тематикою. Цільова ознака політичного тексту – комунікативна зорієнтованість на вплив за допомогою артикуляції певних ідей, концепцій, поглядів, які мають характерну модальність.

Основними характеристиками політичного тексту є **зв'язність, логічність, цілісність, наявність ідеологічності**. Політичний текст може належати до різних жанрів – як усних (*виступ на мітингу чи в парламентській дискусії, доповідь на партійному з'їзді, телеінтерв'ю політичного лідера та ін.*), так і письмових (*передова або аналітична стаття в газеті, листівка, програма політичної партії та ін.*). Змістова ознака розглянутого виду текстів – це відображення в них діяльності партій, громадських організацій, органів державної влади, знайомство з ідеологічними позиціями громадських та державних лідерів і активістів, спрямованими на розвиток соціальної та економічної структури суспільства.

До політичної комунікації можна віднести, передусім, мову публічних виступів політичних діячів, парламентську мову або т. зв. мову парламентських дебатів, мову політичної пропаганди та політичної реклами як в усній, так і в письмовій формах, мову різноманітних передач на політичні теми в інтернеті, на радіо, на телебаченні, а також блоки політичних новин на радіо та телебаченні, блоги та дописи в інтернеті, рубрики, які відводяться політичним подіям у пресі, статті на політичні теми та ін.

Н. Кондратенко, зокрема, розглядає такі види політичних текстів: *біографія політика, рекламний слоган (рекламний політичний слоган), політична програма політика / політичної партії, агітаційні політичні тексти, іміджеві політичні тексти, листівки та буклети*¹²³, кожен із яких може бути окремим предметом аналізу лінгвіста-експерта. В цьому випадку увага зосереджується на мові політичних

¹²³ Кондратенко Н. Український політичний дискурс. Текстуалізація реальності. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.

текстів та меті, що її передбачає діяльність політика – ця мета має маніпулятивний характер, на що насамперед звертає увагу лінгвіст-експерт. Основними операційними поняттями для лінгвіста-експерта в такій аналітичній ситуації є:

- **ідеологема** – мовна універсалія стилю масової інформації, що задає певний ідеологічний модус політичному тексту. Цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом маніпуляції масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується, оскільки заснована на загальновідомих символах, створює ілюзію розуміння, має ознаки інтертекстуальності, спрямовує соціум на вигідну маніпулятивну діяльність¹²⁴. Традиційно до ідеологем відносять одиниці типу *свій / чужий, ворог / друг, демократія / антидемократія, свобода / рабство, патріотизм / зрада, залежність / незалежність* та ін., які будуються на ціннісній диглосії. Саме протиставлення цих ідеологем і відбувається у комунікації політичних опонентів та може бути предметом лінгвоекспертного аналізу;
- **ярликова лексема** – мовна домінанта масової свідомості, що забезпечує локальну та глобально-змістову текстову зв'язність. У політичній комунікації ярликова лексема належить до т.зв. ядерної лексики, що виконує функції текстового скріплення ідей та є обов'язковою для артикуляції ідей політика¹²⁵. Лексеми-ярлики пов'язані з ідеологемами і є смисловими одиницями в рекламних політичних кампаніях. Див. у політичних слоганах: **Україна** ("Україна – це ти", "Україна понад усе", "Все буде Україна"), **вибір** ("Вибір за тобою", "Патріотичний вибір", "Вибір – Україна"), **демократія** ("Демократія формується тобою", "Нова Україна – нова демократія"), **Європа** ("Європа починається з тебе", "Наша країна – це Європа", "Ми – серце Європи") та ін.;
- **наратив політичний** – віртуальна політична комунікація, яка при вербалізації стає продуктом інформаційним, направленим на стимулювання конкретних фізичних дій

¹²⁴ Мальшева Е.Г. Идеологема как лингвокогнитивный феномен: определение и классификация // Политическая лингвистика. 2009. С. 32–40.

¹²⁵ Сизонов Д.Ю. Поняття "лексема-ярлик" в сучасній медіалінгвістиці: функціональний аспект // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2013. Вип. 27. С. 42-51.

або модальність. Г. Почепцов, зокрема, зазначає, що в політичному тексті нарратив створює напругу, яка допомагає перейти до дій, задає системне уявлення про світ, розповідає про успіх та поразки влади / опозиції, робить народ успішним / жертвним, популяризує позитиви / негативи політиків та ін.¹²⁶. Можливі політичні нарративи – це: *війна – це власні інтереси / війна – це економічний крах; майдани змінюють країну / майдани призводять до економічних проблем; Brexit – позитив для Європи / ЄС втратив після виходу Британії* та ін.;

- **іміджологема** – мовна одиниця, що репрезентує образ та формується в індивідуальній / масовій свідомості засобами психологічного впливу та медійними інституціями. Іміджологема створюється за допомогою PR-технологій, пропаганди, реклами з метою формування в масовій свідомості визначеного ставлення до об'єкта, особистості, явища. Виділяють дзеркальний (суб'єктивний), модельований, поточний, негативний та ін. типи іміджологем¹²⁷. На психологічному рівні політичний чи громадський діяч асоціюється з образами "мудреця", "героя-захисника", "вірного послідовника", "батька нації" та ін. Можливий імідж політика може складатися з поведінки, зовнішності, біографічних особливостей, програмових засад та інших компонентів, зреалізованих та вербалізованих в іміджологемах-маркерах.

У багатьох політичних текстах міститься виклад фактів і думок, але така інформація повинна бути ще одним аргументом для переконання адресата і в решті-решт впливати на його політичну позицію¹²⁸. Саме названа характеристика вважається визначальною для аргументації лінгвіста-експерта, який діагностує текст. Зазначимо, що домінантною тут буде вербалізація переконання, зреалізована в політичному контексті.

¹²⁶ Почепцов Г.Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації. Київ: Спадщина, 2012. 464 с; Почепцов Г.Г. Україна та її інформаційне майбутнє. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4474>

¹²⁷ Плясун О.М. Категорія "імідж" у сучасній гуманітаристиці: проблема та її наукові дискурси // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2017. Вип. 35. С. 70-87.

¹²⁸ Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. С. 176.

Проаналізуйте вербальні доміанти статті "Лінгвістична експертиза у репутаційних спорах, або Як підбирати слова, щоб вийти сухим із води" (див. покликання https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitycs/180563_lngvstichna-ekspertiza-u-reputatsynikh-sporakh-abo-yak-pdbirati-slova-shchob-viyti-sukhim-z-vodi) та **сформулюйте** процесуальні питання щодо визначення характеру висловлювань під час розгляду справ щодо поширення недостовірної інформації в політичній комунікації.

Таким чином, політична мова – сукупність вербальних / невербальних структур, які використовуються у сфері політики та здійснюють вплив на формування й еволюцію політичної свідомості індивідів / соціальних груп, їх участь у перебігу політичних процесів. Лінгвіст-експерт має враховувати й аналізувати комунікативну ситуацію, за якої мова в політичній діяльності – засіб для обслуговування політичних потреб соціуму, тобто для пропаганди тих чи інших політидей, емотивного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу та ін.

Частотним для лінгвоекспертного аналізу є визначення мовних конфліктів у різноманітних політичних документах (договорах, угодах, законах, підзаконних актах, наказах, розпорядженнях, комюніке, заявах та ін.). Важливо, що політична мова завжди співвідноситься не тільки з повідомленням про політичну дійсність, але і про її інтерпретацію, як явну, так і приховану оцінку, що становить особливий інтерес для лінгвіста-експерта. Політична мова зорієнтована на те, щоб викликати бажану для суб'єкта мовлення чи поведінкову реакцію з боку суб'єкта комунікації, а тому може бути складною та неоднозначною для висновків в аналітичній роботі лінгвіста-експерта.

Дискусійними ознаками політичної мови, отже, є **сміслова невизначеність** (політики часто висловлюють свою думку в максимально узагальненому вигляді), **фантомність** (багато знаків політичної мови не мають реального денотата), **іраціональність** (опера на підсвідомість), **езотеричність** (справжній сенс багатьох політичних висловлювань є зрозумілим тільки учасникам комунікації), **дистанційованість**, **театральність** та ін. Усе це має враховувати фахівець при підготовці лінгвістичної експертизи політичних текстів.

Зробіть лінгвістичну експертизу запропонованого політичного тексту та **визначте** його основні характеристики, які можуть стати основним аргументом для фахового висновку?